

Mieczysław Sprengel

GOSPODARCZO-POLITYCZNE WSPÓŁCZESNE RELACJE AUSTRALII Z JAPONIĄ

**WZORZEC DLA STOSUNKÓW
MIĘDZYNARODOWYCH
W REGIONIE AZJI I PACYFIKU**

AVAlon

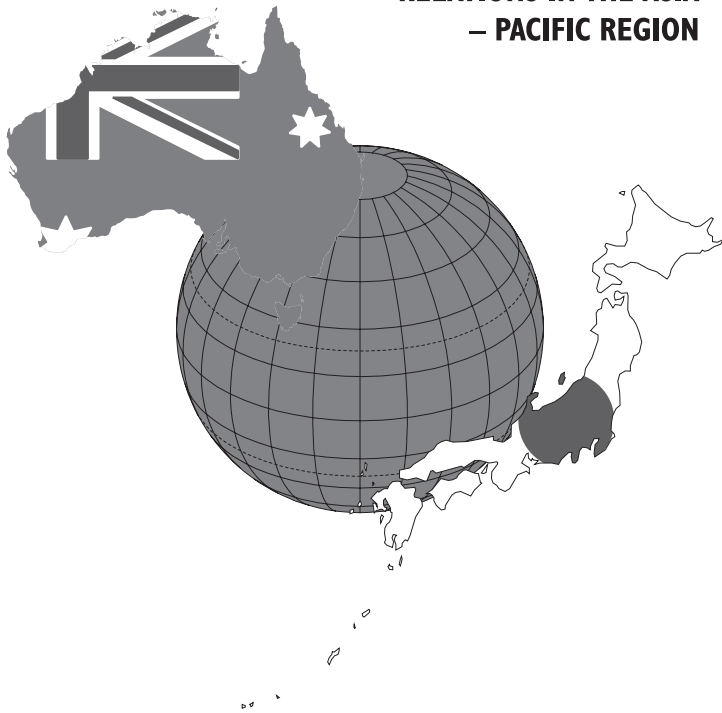
Mieczysław Sprengel

**GOSPODARCZO-POLITYCZNE
WSPÓŁCZESNE RELACJE
AUSTRALII Z JAPONIĄ**

Mieczysław Sprengel

**THE MODERN ECONOMIC
– POLITICAL RELATIONS
BETWEEN AUSTRALIA AND JAPAN**

**THE PATTERN FOR INTERNATIONAL
RELATIONS IN THE ASIA
– PACIFIC REGION**

avalon

A

Mieczysław Sprengel

**GOSPODARCZO-POLITYCZNE
WSPÓŁCZESNE RELACJE
AUSTRALII Z JAPONIĄ**

**WZORZEC DLA STOSUNKÓW
MIĘDZYNARODOWYCH
W REGIONIE AZJI I PACYFIKU**

AVAlon

A

Recenzent

Prof. dr hab. Piotr Ostaszewski

Redakcja naukowa

Dorota Rajca

Opracowanie typograficzne

Zakład Usługowy PRIM

Projekt okładki i stron tytułowych

Zakład Usługowy PRIM

Copyright by Mieczysław Sprengel, Kraków 2012

ISBN 978-83-7730-984-1

WYDAWNICTWO AVALON

Z a m ó w i e n i a p r z y j m u j e

Wydawnictwo AVALON T. Janowski Sp. j.
ul. Fiołkowa 4/13; 31-457 Kraków
tel./fax + 48 12 412 55 99, + 48 606 750 749
zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl

www.wydawnictwoAVALON.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Rozdział I. Relacje australijsko--japońskie w perspektywie najważniejszych paradygmatów teorii stosunków międzynarodowych.....	21
Rozdział II. Uwarunkowania australijsko-japońskich stosunków polityczno-gospodarczych	33
2.1. Zagadnienia fizyczno-geograficzne, historyczne i demograficzne.....	33
2.2. Międzynarodowe uwarunkowania stosunków Australii z Japonią.....	49
2.3. Polityczne uwarunkowania działań władz Australii i Japonii.....	71
2.4. Geneza relacji gospodarczych Australii z Japonią.....	98
2.5. Koncepcja „ekonomicznego uspokojenia” Johna Crawforda.....	103
Rozdział III. Stosunki polityczne Australii z Japonią w latach 1945–1976.....	107
3.1. Podpisanie Traktatu Pokojowego z Japonią w 1951 roku	107
3.2. Polityka bliższej współpracy z Japonią od 1954 do 1969 roku	118
3.3. Australijska polityka otwartości w latach 70. XX wieku...	127

3.4. Polityka władz Australii wobec imigracji japońskiej.....	134
3.5. Znaczenie australijskiej polityki protekcjonizmu wobec Japonii.....	139
Rozdział IV. Australijsko-japońskie stosunki gospodarcze w latach 1945–1976.....	149
4.1. Wznowienie współpracy gospodarczej	149
4.2. Australijsko-japońskie Porozumienie Handlowe (<i>Agreement on Commerce between the Commonwealth of Australia and Japan</i>) z 1957 roku.....	156
4.3. Skutki rozwoju współpracy gospodarczej z Japonią od 1963 r.	167
4.4. Australijsko-Japońskie Porozumienie w Sprawie Połowu Ryb z 1968 roku.....	177
4.5. Podstawowy Traktat o Przyjaźni i Współpracy z Japonią (<i>Basic Treaty Friendship and Co-operation</i>) z 1976 roku	182
Rozdział V. Rozwój australijsko-japońskiej wymiany handlowej w latach 1945–1976.....	206
5.1. Determinanty komparatywnych korzyści gospodarki australijskiej i japońskiej.....	206
5.2. Struktura handlu zagranicznego Australii z Japonią w latach 1945–1976	213
5.3. Eksport produktów rolniczych do Japonii	223
5.4. Eksport australijskich surowców do Japonii.....	248
5.5. Australijski import z Japonii	266
5.6. Gospodarcze współzależności.....	274
Rozdział VI. Australijsko-japońskie relacje gospodarcze i polityczne w latach 1977–2010.....	285
6.1. Zarys stosunków międzynarodowych w regionie Azji i Pacyfiku w latach 1977–2010.....	285
6.1.1. Nowe problemy w regionie Azji i Pacyfiku w latach 1977–1990.....	285
6.1.2. Rola Australii w azjatyckim regionie w dobie nowego ładu międzynarodowego w latach 1991–1999.....	298
6.1.3. Problematyka azjatycka w australijskiej perspektywie w latach 2000–2010.....	304

6.2. Australijsko-japońskie partnerstwo polityczne za rządów Johna Frasera i Boba Hawke’a w latach 1975–1991	318
6.3. Australijska polityka zbliżenia wobec Japonii za rządów Paula Keatinga w latach 1991–1996	330
6.4. Australijsko-japońskie relacje w dobie ograniczania stosunków z państwami azjatyckimi za rządów Johna Howarda w latach 1996–2003	345
6.5. Australijsko-japońskie działania po dwustronnym oświadczeniu na temat wzajemnego zwalczania terroryzmu w latach 2003–2006	358
6.6. Australijsko-japońskie umocnienie współpracy w sferze bezpieczeństwa regionalnego na podstawie Australijsko-Japońskiej Wspólnej Deklaracji o Współpracy w Dziedzinie Bezpieczeństwa w latach 2007–2010	364
 Rozdział VII. Australijsko-japońska wymiana handlowa w latach 1977–2010	372
7.1. Struktura handlu zagranicznego Australii z Japonią w latach 1977–2010	372
7.2. Australijsko-japoński handel artykułami rolnymi	397
7.3. Umocnienie relacji gospodarczych w dobie <i>new economy</i> ...	405
7.4. Skutki wymiany handlowej	414
 Zakończenie	433
 Summary	447
 Spis używanych skrótów	451
 Spis tabel zamieszczonych w tekście	457
 Kalendarium relacji australijsko-japońskich	463
 Bibliografia	469
 Aneks	491
 Indeks nazwisk	493

WSTĘP

Wartości kulturowe oraz położenie geograficzne częstokroć warunkują percepcję rzeczywistości. Można zatem śmiało powiedzieć, iż europocentryczne pojmowanie dziejów tak przeszłych, jak i bieżących, stało się normą w wielu analizach i badaniach naukowych, pochodzących z tego kręgu kulturowego. Przekonanie to wynika z faktu europejskiej dominacji w skali globalnej mającej miejsce od połowy XVIII do połowy XX wieku. Wpływ europejskich imperiów kolonialnych na kształt współczesnego świata jest niezaprzeczalny. Niemniej dekolonizacja odsłoniła inne oblicze świata, który chcąc nie chcąc, musiał uznać wpływ Europy, a z drugiej strony, w coraz wyraźniejszy sposób sięgał do własnych korzeni, odkrywając przy tym inne pokłady przeszłości – bynajmniej niewiele mające wspólnego z europocentryzmem. Szczególnie istotny pozostaje wpływ Wielkiej Brytanii, która w apogeum swojej potęgi, władała czwartą częścią świata. Jej obecność w regionie Azji i Oceanii wycisnęła niezatarte piętno na tym obszarze, co tłumaczy europocentryczne postrzeganie zachodzących tam procesów dziejowych.

Aktualnie prowadzone badania na temat stosunków międzynarodowych komplikują się o tyle, iż powstała znaczna liczba nowych opracowań naukowych, ukazujących te same wydarzenia z odmiennej perspektywy. Różne punkty widzenia są możliwe dzięki dostępowi do nieznanych dotychczas źródeł wiedzy oraz ich interpretacji, będących wynikiem prac naukowych, reprezentujących różne kręgi cywilizacyjne i kulturowe. Poznanie nowych źródeł i opracowań przyczynia się do pełniejszego obiektywizmu historycznego.

Krzysztof Mroziewicz podkreśla, że dzisiejsza Azja to w istocie już Nowy Świat. Indie i Chiny – niegdyś podatne na kolonialne wpływy europejskich mocarstw i zacofane gospodarczo, są obecnie nie tylko najbardziej zaludnionymi państwami świata, ale stanowią przykład nowej generacji wschodzących światowych supermocarstw, mających przemożny wpływ na losy współczesnego świata¹. Nie należy zatem się dziwić, iż z coraz większym zainteresowaniem współczesny świat śledzi rozwój regionu Azji i Pacyfiku, zdając sobie sprawę, że podjęte tam decyzje, będą w znacznej mierze rzutować na trendy światowej gospodarki i polityki. Pisze o tym m. in. indyjski ekonomista i laureat nagrody Nobla, Amartya Sen². Wspomina o tym również indyjski badacz Sanu Kainikara³. W przypadku Indii może być to w pewnym sensie przesada, albowiem utrwala się tam przekonanie o własnej mocarstwowości, którą przeciwstawia się Chinom. Włodzimierz Wowczuk uważa, iż na przełomie XIX i XX w. zapoczątkowana została era Pacyfiku⁴. Warto zauważyć, iż przez wiele lat ubiegłego wieku, w Azji przodowała Japonia, której znaczenie militarne, polityczne a także gospodarcze, wywarło bardzo duży wpływ na losy pozostałych krajów kontynentu. Ekspansjonistyczne działania Japonii sprawiły, że znaczenie tego kraju wykraczało poza Azję, plasując ją w gronie największych potęg władających ówczesnym światem.

W czasie II wojny światowej strategia japońska opierała się na zasadzie brutalnych podbojów terytorialnych i wręcz rasistowskiej polityce w stosunku do azjatyckich podwładnych. Nie pozostawało to bez wpływu również na Związek Australijski. W konsekwencji nasuwają się interesujące pytania. Pierwsze z nich dotyczy przyczyn odbudowy relacji australijsko-japońskich po 1945 r. Wiąże się z nim zagadnienie przebiegu procesów zachodzących w ramach bilateralnych stosunków australijsko-japońskich, a także ich formy – co jest istotne ze względu na fakt, iż mamy do czynienia z diametralnie odmiennymi krajami, różniącymi się nie tylko potencjałem gospodarczym, ale również kulturowo i geopolitycznie. Dlaczego przedwojenna bliska zależność Australii od Wielkiej Brytanii uległa swoistemu przewartościowaniu, kierując zainteresowania dawnej brytyjskiej kolonii w stronę zacieśniania kontaktów politycznych i gospodarczych z Japonią? Zmiany te mają ogromne znaczenie, gdyż chodzi o kraje, któ-

¹ „Polityka”, nr 4 (2589), 27.01.2007, s. 4.

² „Gazeta Wyborcza”, 4–5.06.2011, s. 17.

³ S. Kainikara, *Australian Security in the Asian Century*, Canberra 2008, s. 30, 69.

⁴ W. Wowczuk, *Chiny Japonia*, Białystok 2003, s. 7.

re odgrywają ważną rolę na gospodarczej scenie świata. Tym bardziej istotne jest wyodrębnienie stosunków australijsko-japońskich (w tym politycznych i gospodarczych) po II wojnie światowej, kiedy wykreowany został nowy układ sił politycznych. Wtedy też Australia wybrała na swego partnera Japonię, mając na uwadze bezpieczeństwo regionu oraz przewidując korzyści gospodarcze.

Szczególnie istotne zmiany w powojennej polityce australijskiej dokonały się podczas wieloletnich rządów premiera Roberta Gordona Menziesa (1949–1966 r.). W tym okresie położono podwaliny przyszłego rozwoju kontaktów politycznych i gospodarczych z Japonią. Jednocześnie doszło też do znaczącego rozwoju gospodarczego Australii, stąd określenie „złotych lat” australijskiej gospodarki⁵. Jest to przyczyną studiów zarówno nad zagadnieniami gospodarczymi jak i politycznymi. Niewątpliwie, jak pisze Piotr Ostaszewski, Japonia miała wpływ na sprawy międzynarodowe poprzez dominację gospodarczą⁶.

⁵ Józef Kukułka pisze w książce *Historia współczesna stosunków międzynarodowych* o ważnym znaczeniu ropy naftowej w tamtym okresie. David Meredith i Barrie Dyster wskazują, że czas „długiego boomu” dla Australii zakończył się w 1974 r., podobnie jak okres znaczącego rozwoju dla wielu krajów świata. Dla tego rok 1973 był ostatnim korzystnym rokiem od II wojny światowej dla wielu gospodarek. Wykresy wskazują, iż wskaźniki wzrostu w gospodarce wielu państw spowolniły wtedy. Znaczący tego tematu uważają, iż w ten sposób dobiegł kresu, rozpoczęty w latach 50. XX w., wspomniany boom gospodarczy. Również w Australii kilka czynników sprawiło, że 1973 był rokiem przełomu. W wyniku wyborów powołano australijski rząd, który obrał nowy kierunek w polityce; spadł wtedy popyt na towary, wzrosły ceny oraz podniósł się wskaźnik bezrobocia, wystąpiła wysoka inflacja – wszystko to sprawiło, iż nagle rozwój Australii drastycznie spowolnił. Wiele zmieniło się również w relacjach Australii z Japonią. O tych kwestiach i o cenzurze 1973 r., piszą Paul Chapman i Kyoko Sheridan w książce pt.: *The Australian economy in the japanese mirror* (1992). Nie można jednak uważać, że okres „złotych lat” był identyczny w Australii i w Japonii. Choć średni roczny wzrost dochodu brutto był wtedy w tych państwach wyższy niż w innych krajach i wyniósł ponad 7%. Australijskie „osiągnięcia” okazały się lepsze niż w USA. Australia i Japonia uniknęły jednocześnie „załamania” z 1954 r. Japonia nie odczuła też trudności ekonomicznych w 1957 r. – oba państwa nie poniosły wielkich strat w czasie załamania rynku w 1967 i w 1970 r. Ewa Pałasz-Rutkowska wraz z Katarzyną Starecką wskazują, iż rok 1973 to koniec wyłaniania się Japonii jako supermocarstwa. William Beasley z University of London w książce *The rise of modern Japan* pisze, że po okresie amerykańskiej okupacji Japonii (1945–1952), rozpoczął się dla niej drugi okres nazwany przez Beasleya „ekonomicznym misterium” (1955–1973) – był to czas bardzo znaczącego gospodarczego rozwoju Kraju Kwitnącej Wiśni.

⁶ P. Ostaszewski, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa 2008, s. 199.

W niniejszej pracy zaproponowano zatem wielowymiarową i wieloaspektową analizę stosunków australijsko-japońskich przy szczególnym uwzględnieniu tych, które ukształtowały swoisty wzorzec dla stosunków międzynarodowych krajów Azji i Pacyfiku. Służy temu omówienie wydarzeń historycznych, które stanowią istotną podstawę do zweryfikowania następującej tezy: Japonia w relacjach z Australią odegrała ważną rolę ze względu na osiągnięcie przez Australijczyków większej niezależności, z czym wiązało się zdobycie przez nią znacznie większego potencjału ekonomicznego, który upoważniał ją do przyjęcia bardziej samodzielnej polityki. Intensywny postęp japońskiej gospodarki nie pozostał bez wpływu na politykę australijskich rządów. Dzięki tym relacjom, Australia dążyła do umocnienia pokoju na świecie i zachowania bezpieczeństwa w Azji i Oceanii oraz rozwinięcia procesu integracji w regionie. W II połowie XX w., w gospodarczych kontaktach Australii z innymi państwami pojawiła się, po Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych, Japonia. Zdając sobie sprawę ze zmian w gospodarce międzynarodowej, jak również kierowana uzasadnionymi obawami politycznymi, Australia zmieniła partnera handlowego. Jolanta Bryła wskazuje, że „po drugiej wojnie światowej Wielka Brytania i Francja zaczęły stopniowo tracić swe wpływy na rzecz Stanów Zjednoczonych”⁷. Kwestia ta dotyczy również Australii. Warto zatem zweryfikować tezę o pozycji tego państwa w nowym porządku, który zaczął obowiązywać na świecie.

Pojawiają się inne pytania: czy współpraca Australii z Japonią oddziaływała na powiązania z pozostałymi państwami? W jakim stopniu, dynamiczny rozwój gospodarki Japonii, determinował jej zainteresowania Australią? Czy i jak dalece, partnerski układ australijsko-japoński określił wynikię stąd bilateralne współzależności? Interesująca jest również sprawa prowadzenia negocjacji. Jak bardzo Japonia i Australia „uzależniły się” od siebie i jaką rolę pełniły w tym procesie Stany Zjednoczone i inne ważne państwa w regionie Azji i Pacyfiku? Na te pytania – i na szereg innych, ma odpowiedzieć niniejsza praca.

Rozprawa obejmuje w pierwszym badanym okresie czas od zakończenia II wojny światowej w 1945 r. do podpisania *Basic Treaty Friendship and Co-operation*, czyli Podstawowego Traktatu o Przy-

⁷ J. Bryła, *Bliski i Środkowy Wschód w stosunkach międzynarodowych*. Cz. 1, [w:] W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2004, s. 123.

jażni i Współpracy z Japonią w 1976 r. Rok 1945 jest znaczącą cezurą czasową dla wielu państw świata. To ważny moment w historii XX stulecia. Jest to także data zakończenia działań wojennych na Pacyfiku i kapitulacji Japonii, co wiąże się także z końcem wojny pomiędzy Australią a Japonią. Z kolei w 1976 r. podpisano istotny, wspomniany już wyżej traktat, który zamykał ważny etap dla rozwoju wzajemnych australijsko-japońskich relacji. Traktat ten był podstawą do podejmowania różnych działań, w jeszcze szerszym zakresie. Działania, które opierały się na przyjacielskich więziach, co z kolei pozytywnie wpływało na współpracę w dziedzinie kultury i w handlu. Drugi badany okres obejmuje czas od podpisania traktatu z 1976 r. do współczesności. Należy jednak zaznaczyć, że niektóre fragmenty niniejszej pracy wykraczają poza przyjęte ramy czasowe. Zamierzeniem jest bowiem lepsze nakreślenie różnych aspektów związanych z relacjami Australii z Japonią.

W rozprawie badawczej autor stawia następujące tezy:

1. stopniowe odchodzenie Australii od priorytetu relacji z Wielką Brytanią było spowodowane polityką bankrutującego imperium brytyjskiego po 1945 r.;
2. wypracowanie własnej polityki gospodarczej przez władze australijskie, utorowało drogę do samodzielnej polityki zagranicznej, opartej na współpracy gospodarczej i partnerstwie z Japonią;
3. w relacjach australijsko-japońskich niezwykle istotną rolę odegrała obecność Stanów Zjednoczonych w regionie Azji i Pacyfiku, pozwalająca na skonstruowanie modelu bezpieczeństwa regionalnego, do którego aspirowały oba omawiane państwa;
4. Australia i Japonia są obecnie wzajemnie dopełniającymi się czynnikami w aspekcie wymiany towarowej, kształtując jednocześnie wymianę handlową całego regionu;

Praca składa się z siedmiu rozdziałów. W pierwszym z nich określono relacje Australii z Japonią w perspektywie najważniejszych paradygmatów teorii stosunków międzynarodowych. W drugim rozdziale opisano uwarunkowania australijsko-japońskich stosunków politycznych i gospodarczych. Zwrócono głównie uwagę na zagadnienia fizyczno-geograficzne, historyczne oraz na międzynarodowe uwarunkowania kontaktów politycznych i działania władz Australii i Japonii w tym kontekście. Geopolityczne położenie Australii i Japonii jest niewątpliwie znaczące. Ukazano tu również genezę relacji i przedstawiono koncepcję wzajemnej współpracy. Z kolei rozdział trzeci

poświęcony jest relacjom politycznym. Opisano w nim działania na rzecz pokoju z Japonią oraz politykę bliższej współpracy i otwartości w latach 70. XX w. Omówiono politykę władz Australii wobec imigracji japońskiej i podkreślono znaczenie australijskiej polityki protekcyjizmu wobec Japonii. Natomiast w czwartym rozdziale pracy przedstawiono rozwój australijsko-japońskich stosunków gospodarczych oraz analizę różnych procesów negocjacyjnych i wypracowywania porozumień na tle międzynarodowych trendów. Zbadano również wpływy, jakie wywarły kontakty australijsko-japońskie dla samej Australii, dla regionu i świata. W rozdziale piątym zaprezentowano determinanty wspólnych korzyści dla gospodarki australijskiej i japońskiej oraz omówiono strukturę handlu zagranicznego Australii z Japonią. W ramach tego rozdziału, autor omawia handel zagraniczny Australii z Japonią. Dokładnie przyjrzało się eksportowi i importowi oraz określono gospodarcze współzależności między Australią i Japonią. W rozdziale szóstym omówiono australijsko-japońskie relacje gospodarczo-polityczne w latach 1977–2010. Nakreślono zarys stosunków międzynarodowych w regionie Azji i Pacyfiku oraz ukazano australijsko-japońskie relacje w ich poszczególnych fazach. Rozdział siódmy opisuje australijsko-japońską wymianę handlową w latach 1977–2010. Przedstawiono strukturę handlu badanych krajów oraz zwrócono uwagę na wzajemny handel artykułami rolnymi. Celowo nie opisano handlu surowcami, aby skupić uwagę na relacjach gospodarczych w dobie *new economy*. W ostatnim paragrafie tego rozdziału dokonano krótkiego podsumowania skutków wymiany handlowej w latach 1977–2010.

Konstrukcja pracy ma charakter problemowo-chronologiczny. Jednak zasady chronologicznej nie udało się konsekwentnie przestrzegać wewnątrz poszczególnych rozdziałów. W tekście zastosowano opisowe ujęcie rzeczywistości. Znaczną część monografii zajmuje zatem analiza relacji gospodarczych z Japonią, albowiem te więzi wiodły prym w polityce rządu australijskiego. Z kolei wyeksponowanie aktywności Japończyków w nawiązywaniu stosunków politycznych z Australią, zostało podyktowane japońskimi inicjatywami gospodarczymi. Z tych względów, uwagę skoncentrowano na rokowaniach dotyczących zawarcia traktatów handlowych. W ich opisach przedstawiono poszczególne fazy składające się na kompleksowy *consensus* pomiędzy stroną australijską i japońską oraz stopień przygotowania negocjatorów i ich kompetencje, które służyły do „obrony” powierzonych im spraw, związanych z interesami poszczególnych państw.

W odniesieniu do wybranych zjawisk, naukowy wywód posłużył do ukazania różnorodnych aspektów, które mogą wyjaśnić, potwierdzić bądź obalić, postawioną w rozprawie główną tezę. Należy dodać, że w tej pracy zbadano istotne materiały źródłowe, przedstawiono ich treści i usystematyzowano je problematycznie. W tekście stosuje się, w zależności od potrzeb, metodę analizy, opisu i syntezy. Ważne są także statystyki opracowane przez instytucje rządowe i organizacje pozarządowe. Zarówno one, jak i raporty pochodzące z różnych organizacji i ministerstw, stanowią cenne uzupełnienie rozważań, pogłębiając merytorycznie rozpatrywane problemy.

Nie ulega wątpliwości, że realizacja niniejszego naukowego projektu, w przyjętym porządku chronologicznym, nie była prosta. Ważne okazały się także kwestie merytoryczne. Po pierwsze, trzeba było zweryfikować różnorodne informacje, poddać refleksji opinie i oceny zawarte w opracowaniach naukowych, wspomnieniach i w tekstach publicystycznych. Dlatego swego rodzaju uzupełnieniem bazy źródłowej do prowadzonych w pracy badań była prasa, zwłaszcza artykuły ukazujące się na łamach „Australian Journal of Politics and History”, „The Australian”, „The Sydney Morning Herald” czy „Tygodnika Polskiego” z Melbourne. Jednocześnie należy zauważyć, że informacje, które odnaleźć możemy w niektórych tekstach pisanych przez Japończyków, mają charakter nacjonalistyczny. Niekiedy zarówno australijskie, jak i japońskie publikacje cechuje stylistyczny i merytoryczny „emocjonalizm”. Ponadto pojawiło się w nich sporo nadinterpretacji, które były efektem „pluralistycznego” rozumienia, czasem „ostrych” dyskusji politycznych. W takiej sytuacji należało przyjrzeć się źródłom archiwalnym w Australii i w Wielkiej Brytanii. Znamienne jest, iż źródła pochodzące z tych krajów zawierają elementy arogancji wobec Japończyków. Oprócz tego, w zebranych materiałach źródłowych, natrafić można na sformułowania i spostrzeżenia cechujące się jak gdyby nadmiernym subiektywizmem. Niektóre „braki” w źródłach archiwalnych stwarzają trudności w udzieleniu odpowiedzi na wszystkie pytania nurtujące autora tej rozprawy. Opinie wyrażone przez japońskich autorów w publikacjach anglojęzycznych wystarczają do zaprezentowania problemów związanych z omawianą tematyką. Tym bardziej, iż autorzy ci prowadzili badania z naukowcami z innych państw, w tym również z Australii. Mimo wielu trudności, z którymi borykał się autor pracy, podjął on wyzwanie opisanie relacji australijsko-japońskich w założonym przez siebie zakresie tematycznym, choć ze względu na dość szeroki zakres chronologiczny,

nie wszystkie zagadnienia zostały wyczerpująco omówione. Opracowano jednak i przejrzano możliwie wszystkie materiały, uwzględniając aktualny stan badań. W pracy wykorzystano też najnowsze odtajnione źródła znajdujące się w archiwach, choć pewną cezurę datacyjną stanowił rok 1979. Na wniosek autora umożliwiono mu dotarcie do źródeł nieopracowanych dotąd naukowo. Tym samym niniejsza rozprawa zawiera nie tylko materiał niepublikowany, ale również niezanalizowany, a w konsekwencji pozwalający na pionierskie spojrzenie na różnorodne zagadnienia, jak na przykład kwestię negocjacji i spraw związanych z powstaniem porozumienia w sprawie rybołówstwa z 1968 r.

Rozprawa ta odwołuje się do dokumentów prymarnych zgromadzonych w Archiwum Narodowym i w Bibliotece Narodowej w Canberze oraz w Bibliotece Stanowej Nowej Południowej Walii (NSW) w Sydney. Biblioteka Stanowa posiada nie tylko najnowsze opracowania, ale również zbiory materiałów źródłowych. Kwerendzie poddano ważniejsze zbiory znajdujące się w Europie. Wykorzystano m.in. materiały dotyczące Australii ze zbiorów Archiwum Państwowego w Londynie (Kew). Oprócz tego ciekawe teksty źródłowe, stanowiące cenne uzupełnienie materiałów australijskich, odnaleźć można w Bibliotece Gospodarczej w Kilonii w Niemczech. Dodajmy, że materiały źródłowe można również znaleźć w Bibliotece Uniwersyteckiej w Getyndze oraz w bibliotekach w Berlinie i Hamburgu. W Bibliotece Narodowej w Warszawie znajdują się cenne artykuły z „The Australian” i „Tygodnika Polskiego” z Melbourne. Autor zapoznał się również ze zbiorami bibliotek w Lipsku i Dreźnie. Nawet w dużych bibliotekach europejskich nie odnajdziemy publikacji czy opracowań, które omawiałyby i wnikliwie prezentowały relacje australijsko-japońskie. W największej bibliotece we Francji, czyli w *Bibliothèque Nationale de France François Mitterrand* w Paryżu, zawierającej pięć milionów tytułów, znajduje się niewiele pozycji poświęconych tym relacjom; podobnie w bibliotekach francuskich uniwersytetów i na wydziałach uniwersyteckich, również jest niewiele prac badawczych z tej tematyki. Podstawą do opracowania niniejszej pracy są przede wszystkim materiały anglojęzyczne ponieważ pochodzą głównie z terenu Australii. Z pewnością możliwość skorzystania z zawartej w nich wiedzy, pozwoliła wzbogacić opracowywane zagadnienie o australijski punkt widzenia. Przeanalizowano też wnikliwie prace japońskich autorów, piszących w języku angielskim, co z kolei pozwoliło ocenić stanowisko australijskich badaczy. W Australii mało jest opracowań na-

ukowych poświęconych relacjom politycznym pomiędzy tymi dwoma krajami. Pomimo iż relacje Australii z Japonią były i są nadal bardzo ważne, nie ma studium omawiającego okres od 1945 do 2010 r. z jednoczesnym uwzględnieniem szerokiego kontekstu międzynarodowego, powiązań politycznych i gospodarczych oraz rozważań o charakterze teoretycznym. Niektóre artykuły traktują problem fragmentarycznie, inne koncentrują się na konkretnych zagadnieniach. Tylko w nielicznych opracowaniach książkowych porusza się zagadnienie australijsko-japońskich kontaktów dyplomatycznych. Na temat tych relacji nie ukazała się żadna publikacja w Polsce, jak również, w podobnym kształcie i zakresie, w Australii.

Skoro rozwój Japonii był zależny od surowców z Australii, a rozwój Australii w dużej mierze zależał od eksportu do Japonii, to rozpoznanie ewolucji wzajemnych relacji jest bardzo istotne. Zaprezentowanie wzajemnych powiązań gospodarczych jest uzasadnione i pouczające. Pomimo dużego zainteresowania Japonią, aktualnie brakuje badań, czy to w literaturze obcej, czy w polskiej, które byłyby całościowym, monograficznym opracowaniem zajmującego nas zagadnienia. Istniejące rozprawy mają charakter częściowy: dotyczą albo pewnego fragmentu czasowego, albo jakiegoś wybranego aspektu stosunków japońsko-australijskich, np. uwzględniają wyłącznie relacje gospodarcze, bądź tylko polityczne. Dodatkowym ważnym atutem tej pracy jest odniesienie gospodarczych i politycznych relacji pomiędzy Australią i Japonią do najważniejszych teorii stosunków międzynarodowych. Osobliwe „luki” merytoryczne, jak na przykład to, że do tej pory nie została omówiona polityka władz australijskich wobec imigracji japońskiej ani działania Australii i Japonii podczas prowadzenia międzypaństwowych negocjacji, dotyczących m. in. spraw rybołówstwa czy Podstawowego Traktatu o Przyjaźni i Współpracy, które występują w badaniach historycznych, różnorodne powiązanie polityki z gospodarką, a także osobiste zainteresowania autora, przyczyniły się do powstania tej książki.

Jednym z autorów, badającym relacje australijsko-japońskie, był John Crawford, którego oryginalne koncepcje i ustalenia są wielokrotnie przywoływane w tekście. Z kolei o relacjach dyplomatycznych pomiędzy Australią a Japonią pisał Richard Rosecrance w książce pt.: *Australian Diplomacy and Japan, 1945–1951* (wydana w 1962 r.). Praca ta opisuje ważne aspekty współpracy dyplomatycznej między stroną australijską i japońską, ale obejmuje tylko okres od zakończenia II wojny światowej do momentu podpisania traktatu pokojowego

w 1951 r. Z kolei praca Alana Rixa pt.: *The Australia – Japan political alignment: 1952 to the present* (wydana w 1999 r.) omawia głównie sprawy polityczne, bez odniesienia się do problematyki gospodarczej, która była bardzo istotna nie tylko dla Japonii, ale i dla Australii. Warto wspomnieć, że w 1972 r. w Sydney ukazała się praca pt. *Japan and Australia in the seventies*, której redaktorem był James Arthur Stockwin. Publikacja ta zawiera materiały z konferencji, która odbyła się w 1971 r., a jej tematem były problemy wzajemnych relacji Australii z Japonią, rozpatrywane w różnych aspektach: politycznym, kulturowo-edukacyjnym, handlowym i inwestycyjnym, militarnym i imigracyjnym. Nadmienmy, że konferencja ta była sponsorowana przez Australijski Instytut Spraw Zagranicznych. Jednakże pomimo ciekawych materiałów i zajmujących tekstów zawartych w pokonferencyjnej książce, trudno było autorom referatów ocenić ówczesne znaczenie Japonii w polityce rządu australijskiego. Symptomatyczny jest choćby pierwszy artykuł zbioru, którego autorem jest Peter Drysdale. Bernard Key omawiając w tym samym roku tę publikację, zauważył, iż trudno było jej autorowi dokonać „właściwego” osądu australijsko-japońskich relacji oraz dobrze prognozować przyszłość najbliższej dekady, bowiem przeanalizował zbyt mało faktów i niuansów w stosunkach między Japonią i Australią⁸. Wypada mieć nadzieję, że niniejsza praca przyniesie bardziej wyważone oceny.

Dodajmy jeszcze, że w czasie wzrostu intensywności australijsko-japońskich relacji handlowych, kilku badaczy pisało na temat wymiany handlowej oraz japońskiej zależności od Australii w kwestiach związanych z surowcami. Tymi zagadnieniami zajmował się: Morinosuke Kojiami z Japonii oraz Peter Drysdale z Australii. O relacjach na rynkach finansowych pisał Jim Carmichel. Podejmowano również próby analizowania więzi politycznych pomiędzy Australią a innymi krajami azjatyckimi w dwóch tomach opracowań pod redakcją Petera Edwardsa i Davida Goldsworthy’ego pt.: *Facing North A Century of Australia Engagement with Asia*, tom I (1901–1970) oraz tom II (1970–2000). Jednak relacjom australijskim z Japonią, w podanym w niniejszej pracy okresie, poświęca się w tych opracowaniach mało uwagi. Niewielkie zainteresowanie wobec tych relacji widoczne jest w pracach australijskich historyków – Alana Barnar-

⁸ Department of Japanese and Chinese Studies University of Queensland, *The 1971–72 senate hearings on Japan; Sir John Crawford’s evidence on the Australia-Japan relationship*, „Pacific Economic Paper” No. 212, s. 15, Canberra 1992.

da *A history of Australia* (wydana w 1978 r.) oraz Geoffreya Boltona *The Oxford history of the Australia* (2002 r.). Na temat polityki zagranicznej Japonii pisał Kevin Cooney w *Japan's Foreign Policy since 1945* (2007 r.) i Yutaka Kawashima – *Japanese foreign policy at the crossroads* (2005 r.). Zarówno w jednej jak i w drugiej pracy, trudno dopatrzyć się fragmentów dotyczących japońskich relacji z Australią. Interesująca jest natomiast praca Jamesa Cottona i Johna Ravenhilla pt.: *Trading on Alliance security – Australia in the world affairs 2001–2005* (2007 r.), która poświęca jeden podrozdział, pióra Davida Waltona, relacjom australijsko-japońskim w pierwszym pięcioleciu XXI w. Cennym materiałem, pomocnym dla ukazania relacji australijsko-japońskich w pierwszej dekadzie XXI w., są notatki i artykuły prasowe wybitnego australijskiego ekonomisty Eugeniusza Bajkowskiego oraz artykuły różnych autorów zawarte w „*Australian Journal of Politics and History*”. Z uwagi na obecną niedostępność materiałów archiwalnych, artykuły te są dobrym uzupełnieniem wiadomości na temat najnowszych relacji na linii Canberra – Tokio. Na problematyce najnowszych stosunków japońsko-australijskich skupili się Japończycy: Terada Takeshi i Naoko Sajima. Tematowi bezpieczeństwa w trójkącie: Stany Zjednoczone, Australia i Japonia, poświęcona została praca *Asia – Pacific Security* (wydana w 2006 r.) pod redakcją Williama Towa, Marka Thomsona, Yoshinobu Yamamoto i Satu Limaye. O wiele mniej wartościowa, głównie ze względu na jej fragmentaryczność, jest praca Sanu Kainikara *Australia Security in the Asian Century* (2008 r.). Z pamiętników, na uwagę zasługują wspomnienia premierów Roberta Menziesia *The Measure of the years* (1970 r.) oraz praca Paula Keatinga spisana w publikacji *Engagement Australia faces the Asia-Pacific* (2000 r.).

Powyższe prace dotyczą różnych aspektów badanej problematyki, jednak nie ujmują całości okresu badanego przez autora. Próba rozpoznania i zbadania wszystkich niuansów zagadnienia relacji australijsko-japońskich, jest w istocie bardzo trudna do wykonania. W niniejszym opracowaniu starano się zatem ukazać i dogłębnie zanalizować ogólny „obraz” problemu, uwzględniając również szereg szczegółów, które ujęte kompleksowo, dopełnią całości problematyki bilateralnych relacji australijsko-japońskich. Już w 1962 r. w książce *Australian diplomacy and Japan, 1945–1951*, R. Rosecrance stwierdził, że nie dysponujemy odpowiednią liczbą prac poświęconych badaniom relacji dyplomatycznych między Australią i Japonią. Ta praca nie pretenduje do rozstrzygnięcia wszystkich wątpliwości, ale ma za

zadanie ukazać istotne elementy japońskich i australijskich powiązań gospodarczych i politycznych. W jej zawartości informacyjnej znajdują się opisy stosunków gospodarczych, które mają uzasadnić tezę o politycznej i gospodarczej zależności Australii i Japonii. Autorowi tej pracy pozostaje mieć nadzieję, że jego ustalenia przyczynią się do rozwoju studiów i badań na temat Australii i jej kontaktów z Japonią oraz odniesienia ich do relacji z innymi krajami.

* * *

Za pomoc w realizacji tego naukowego przedsięwzięcia dziękuję profesorowi Janowi Pakulskiemu, który od wielu lat pracuje naukowo w Australii, przeczytał tę pracę i udzielił cennych spostrzeżeń. Wdzięczny jestem również za cierpliwą współpracę nad tekstami źródłowymi Peterowi Vogelsowi. Słowa podziękowania należą się też bibliotekarzom, za pomoc w poszukiwaniu właściwych materiałów, szczególnie Elżbiecie Chylewskiej z Biblioteki Stanowej Nowej Południowej Walii w Sydney. Dziękuję także Karen i Davidowi Contin z Sydney za życzliwość i pomoc w pozyskiwaniu materiałów archiwalnych z Australii.

Za wsparcie w powstaniu tej książki dziękuję również mojej rodzinie, a zwłaszcza żonie Marii i córce Katarzynie, które towarzyszyły mi nie tylko w podróżach, podczas których wyszukiwałem odpowiednie materiały źródłowe, ale też wspierały mnie duchowo podczas pisania pracy.

Rozdział I

RELACJE AUSTRALIJSKO- -JAPOŃSKIE W PERSPEKTYWIE NAJWAŻNIEJSZYCH PARADYGMATÓW TEORII STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

Teorie stosunków międzynarodowych stanowią odrębny dział dziedziny naukowej, jaką są stosunki międzynarodowe. Powstawanie kolejnych modeli kształtu relacji podmiotów funkcjonujących we współczesnym świecie, jest odpowiedzią na złożoność zachodzących procesów, które świat nauki stara się zanalizować i usystematyzować, a następnie zweryfikować konfrontując sferę praktyczną z konstrukcją schematyczną. Mnogość koncepcji i teorii potęguje wrażenie złożoności relacji zachodzących obecnie. Modele klasyczne są poddawane stałej ewaluacji. Konsekwencją tego jest prezentowanie przez naukę nowych nurtów bądź całych paradygmatów tworzących lub korygujących dawne pojęcia. Dynamiczny świat wymusza zmienność jego percepcji a zarazem nowego ujęcia teoretycznego.

Epoka, w której wyrazistość polityki i gospodarki pozwalała na dokonanie ich rozróżnienia, a zatem pozwalała na dywagacje dotyczące prymatu jednej ze sfer, należy już do przeszłości. Dynamika zmian w skali globalnej zmusza badacza do zastanowienia się, gdzie i czy w ogóle istnieje jakaś wyraźna granica pozwalająca stwierdzić, iż decyzje o gospodarczym charakterze zostały podyktowane względami politycznymi i odwrotnie. Jakże spójnie w obliczu tego stwierdzenia rysuje się przeszłość, w której poszczególne epoki były zdominowane przez jeden wielki trend, nadający im ich charakter i odrębność. Dominacja czynnika politycznego w starożytności, czy to ze względu na nieznajomość praw ekonomicznych, czy też typ państwa i modelu społecznego oraz bardzo powolny postęp nauki, nie pozostawia żadnych wątpliwości. Okres średniowiecza i epoki nowożytnej, to dominacja czynnika religijnego, który z wolna zaczął ustępować miejsca gospodarce, dzięki której najpierw Europa a później inne kontynenty, wkroczyły na drogę rozwoju stosunków kapitalistycznych, wynoszących czynnik gospodarczy na wyżyny. Globalizacja, której *de facto* nikt jeszcze nie zdołał określić za pomocą jednej spójnej definicji generuje nowe trendy, z których być może wyłoni się nowy dominujący czynnik¹. Jak do tej pory, niekwestionowana rola gospodarki i ekonomii zdaje się nadawać ton relacjom między wszystkimi uczestnikami stosunków międzynarodowych.

W ujęciu Alvina Tofflera, rozpatrującego dzieje ludzkości przez pryzmat gospodarki po epoce dominacji agrykultury, mniej więcej w połowie XVII stulecia świat wkroczył w erę industrialną, którą stopniowo, poczynawszy od połowy lat pięćdziesiątych XX stulecia, zaczęła wypierać era poindustrialna, kształtująca nowy typ gospodarki i społeczeństwa a zarazem oddziałująca na relacje w kontekście szeroko rozumianych stosunków międzynarodowych. Klasyfikacja ta nie

¹ W nauce wciąż brakuje jednej spójnej definicji pojęcia „globalizacja”, co wiąże się z wieloaspektowością trendów określanych tym właśnie mianem. Nie oznacza to, by nie podejmowano prób jej definicji, wprost przeciwnie jest ich tak wiele, że trudno jest określić, która z nich jest najbardziej reprezentatywna. Próbę taką podjął Czesław Mojsiewicz, redaktor *Leksykonu współczesnych stosunków międzynarodowych* (Wrocław 2000, s. 131.) Interesujące koncepcje reprezentuje Lech W. Zacher w *Sporze o globalizację, esejach o przyszłości świata* (Warszawa 2003), w którym autor proponuje kilka różnych opcji holistycznego zdefiniowania i rozumienia globalizacji. Krytykę globalizacji proponuje Johan Norberg (*Spór o globalizację, kto zyskuje, kto traci i dlaczego?*, Warszawa 2006). W aspekcie ekonomicznym na uwagę zasługuje praca Krzysztofa Rybińskiego, *Globalizacja w trzech odstonach* (Warszawa 2007, s. 35–52).

może zostać sprowadzona do deterministycznej wizji świata, w której jedna formacja jest zastępowana inną, której powstanie postrzegano jako logiczne następstwo i nieuchronny proces. Toffler wyraźnie stwierdza, iż współlistnienie trzech faz rozwojowych warunkuje relacje w skali subregionalnej, regionalnej i globalnej. Pozwala dokonać hierarchizacji podmiotów stosunków międzynarodowych, a więc wyznaczyć określone miejsce tym, którzy zdobyli dominującą pozycję w skali globalnej oraz tym, którzy znaleźli się poza systemem tworzoną przez najpotężniejszych. A są nimi ci, którzy umieli sprostać nowoczesnym trendom i tendencjom, włączając się w ogólny nurt rozwoju i rywalizacji².

Zatem analizując kwestię bilateralnych relacji australijsko-japońskich z perspektywy tofflerowskiej, mamy do czynienia z dwoma wysoko rozwiniętymi organizmami państwowo-gospodarczymi, które nie tylko znajdują się w ścisłej czołówce, ale same nadają ton zmianom zachodzącym w globalizującym się świecie. A przecież, co godne podkreślenia, oba państwa reprezentują diametralnie odrębne kręgi cywilizacyjne, hołdują zupełnie innym wartościom, opierają się o jakże różne modele polityczne, gospodarcze czy społeczne. Wobec tego można zadać pytanie: jak stojące na przeciwległych biegunach podmioty, mogły stać się modelowym przykładem współpracy gospodarczej, nie tylko w samym regionie ale na arenie międzynarodowej. W tak zdywersyfikowanym świecie, poindustrialne społeczeństwa wykształcają specyficzne cechy gospodarek wpisujących się w rozwojowy nurt ludzkości.

Dla pełniejszego obrazu warto również zastanowić się nad historycznym kontekstem ewolucji obu państw, szczególnie w aspekcie cywilizacyjnym. Wpisując je w ogólne tło ekonomicznego progressu można postawić pytanie, które u Arnolda Toynbee'ego kierowało rozważaniami w stronę rozwoju i schyłku cywilizacji. Jego koncepcje nie mogą stanowić podstawy do rozważań mających umiejscowić model relacji między obydwoma krajami ale są jednak niezwykle pomocne w zrozumieniu ich odrębnych dróg ewolucji, konfrontacji a wreszcie po wstrząsach wojennych – pokojowej współpracy i koegzystencji. O ile zatem anglosaskie korzenie Australii pozwoliły na niemal automatyczne wytworzenie systemu społeczno-gospodarczego opartego na wartościach europejskich, tylko w pewnych aspektach podlegającym modyfikacjom ze względu na specyficzne uwarunkowa-

² A. Toffler, *Trzecia fala*, Warszawa 1997, s. 48–53.

nia regionalne, o tyle w przypadku Japonii mamy do czynienia z klasycznym wręcz wzorcem zaprezentowanym przez brytyjskiego uczonego³. W przeciwieństwie do australijskiego modelu, Japonia tworzy zupełnie odrębny krąg cywilizacyjny, na którego kształt wpłynęły lata autarkicznej gospodarki i społeczeństwa⁴. Japońska mimezis, bynajmniej nieoparta na duchu europejskich wartości, ma charakter czysto praktyczny. Jest konwersją japońskiej tradycji w zestawieniu z nowoczesnością, którą do Japonii przywieźli przedstawiciele zachodniej cywilizacji, w żadnym razie nie z zamiarem spełnienia misji cywilizacyjnej a wręcz przeciwnie – z chęcią podboju i zysku⁵. Z niej to właśnie zrodziły się japońskie reformy, modernizacja epoki Meiji, industrializm a w rezultacie brutalny kolonializm, który doprowadził do wybuchu II wojny światowej w Azji i w konsekwencji nowej konwersji nastawionej na społeczeństwo poindustrialne, umiejętnie wpasowujące się w kontekst odmiennej rzeczywistości kreowanej tym razem przez świat anglosaski, stojący w antagonizmie do rzekomo uniwersalnych wartości komunizmu.

Pomijając w tej pracy uwagi dotyczące przeszłości, należy jednak postawić pytanie o terażniejszość i przyszłość. Australijski partner to oczywiście czynnik w znacznej mierze kształtujący relacje w regionie Azji i Pacyfiku. Jednak gospodarczy zastój w Japonii nakazuje spojrzeć nań, jako na odzwierciedlenie koncepcji Toynbee'ego, w myśl której po okresie ruchu następuje zastój, w ślad za którym należy spodziewać się ponownego ożywienia⁶. Jednocześnie to samo pytanie winno dotyczyć Australii. Chodzi o to by rozważyć, czy oba mocarstwa ekonomiczne, kształtujące procesy globalizacyjne i regionalne nie znalazły się w fazie zastoju, która zważywszy na globalny wymiar i priorytet gospodarczy, może zmierzać do niekontrolowanych przemian mogących oddziaływać na znacznie większą skalę tak w czasie, jak i w przestrzeni. Jednym z elementów budzących niepokój jest wszechobecna w erze globalizacji standaryzacja, obejmująca zarówno sferę gospodarczą, społeczną oraz polityczną. Jako wróg

³ A. Toffler, *op. cit.*, s. 60–61.

⁴ Zob. A.W. Jelonek, *Rewolucja Czerwonych Khmerów, 1975–1978*, Warszawa 1999, s. 23–24.

⁵ Jest to problem tzw. modernizacji, o której Alvin Y. So pisze: „Zasada bezwzględnego posłuszeństwa oparta na jego hierarchizacji została odzwierciedlona w etyce biznesu japońskiego, który umiejętnie zaadaptował etyczny kodeks samurajski”, A. Y. So, *Social Change and development, Modernization, Dependency and World-System Theories*, New York 1990, s. 46–47.

⁶ A. Toynbee, *Studium historii*, Warszawa 2000, s. 60.

kreatywności sprowadza ona wszystkie procesy i czynności do jakże mało poddającej się fluktuacjom rutyny⁷. Całkiem prawdopodobne, iż ożywienie gospodarcze, traktowane z ekonomicznego punktu widzenia w kategorii cyklu, może być jedynie paroksyzmem odchodzącego w przeszłość świata zróżnicowanych kręgów cywilizacyjnych, tworzących nawet nieświadomie, nową globalną cywilizację.

Pesymistyczne koncepcje Toynbee'ego dotyczące rozwoju cywilizacyjnego należy konfrontować z pojęciem globalnej cywilizacji (jeśli takowa istotnie istnieje). Dopiero wówczas można rozważyć, czy świat faktycznie stoi na wielkim zakręcie i jakie tego będą konsekwencje. W takim kontekście, relacje australijsko-japońskie stają się jedynie częścią wielkich przemian a zatem ich zbadanie staje się fragmentem całości.

Za najbardziej adekwatne dla zbadania teoretycznego podłoża stosunków między obydwoma krajami, wydaje się sięgnięcie do dwóch klasycznych i jednego nowoczesnego paradygmatu. Są nimi: realizm i idealizm, które pomimo wielu kontrowersji, stojąc na dwóch przeciwległych biegunach, kreują odmienną wizję stosunków międzynarodowych przy jednoczesnym wzajemnym dopełnianiu się. Co więcej, rozpatrywane kompleksowo, a zatem komparatystycznie, ukazują złożoność procesów zachodzących tu i teraz. I pomimo antagonistycznego punktu widzenia analizują wszystkie istotne elementy współczesnego świata. Neorealiści i neoliberalowie dopasowują jedynie nowe zjawiska do klasycznych wzorców, starając się je nieco uelastyczyć czyli dopasować nowe zjawiska i trendy do reprezentowanych przez siebie modeli. Trudno więc zakwestionować racjonalizm prezentowanych przez nie koncepcji relacji międzynarodowych. Trzecim paradygmatem jest konstruktywizm. Pojawił się on w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Koncentrując się przede wszystkim na takich elementach jak zdefiniowanie tożsamości czy znalezienie pewnych uniwersalnych wartości wspólnych dla wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych, stał się on próbą odpowiedzi na powstanie zupełnie nowych trendów, w stosunku do których klasyczne paradygmaty mogą tylko poszukiwać odpowiedzi w swych klasycznych wzorcach i tworzyć jedynie pewne nowe elementy w ramach prezentowanego przez siebie modelu.

Analizując relacje australijsko-japońskie z neorealistycznego punktu widzenia należałoby przyjąć takie założenia, że na forum międzynarodowym należy je postrzegać przede wszystkim przez pry-

⁷ *Ibidem*, s. 323.

zmat państwowy a dopiero później – jako relacje podmiotów działających w określonym systemie regionalnym i subregionalnym. Patrząc na państwo jako na odzwierciedlenie natury ludzkiej, której realności przypisują raczej negatywne cechy (wąsko pojęty partykularyzm) multi czy bilateralne stosunki wynikają z potrzeby kooperacji, a nie z dobrej woli. Są wynikiem konieczności, a ta pozostaje podporządkowana interesowi narodowemu, którym jest przetrwanie państwa w zanarchizowanym świecie. Z czysto politycznego punktu widzenia, współpraca australijsko-japońska wpisuje się w kontekst neorealistycznych koncepcji Hansa Morgenthaua, dla którego interes narodowy kieruje uczestników do maksymalizacji swej siły w stosunkach międzynarodowych⁸. Istotnym komponentem takiej percepcji jest uznanie siły za aksjomat, gdyż operując w wysoce zanarchizowanym systemie globalnym, a zatem mając poczucie, że tylko siła (rozumiana zarówno jako *hard* i *soft power*) zapewni im możliwość przetrwania, państwa muszą wciąż zawłaszczać dla siebie nowe obszary własnej dominacji. Niewątpliwie Morgenthau należy do grona klasyków neorealizmu. Okres, w którym analizował stosunki międzynarodowe naznaczony był piętnem nacjonalizmu, *hard power* i uznania, iż przetrwanie to ciągła konfrontacja i walka.

Usytuowanie w takim właśnie kontekście imperium japońskiego nie budzi zastrzeżeń. Problem w tym, że po przegranej II wojnie światowej, Japonia została poddana nie tylko kontroli zewnętrznej, ale zmuszona została również do zrewidowania swojego stanowiska politycznego. Trzeba postawić wobec tego pytanie, czy „racjonalny egoizm”, o którym pisze Teresa Łoś-Nowak, zmusił Japonię do korekty percepcji własnego interesu narodowego⁹? Ów „racjonalny egoizm” nie zmienił niczego w tej materii. Przetrwanie w trudnym i początkowo nie do zaakceptowania świecie, w którym Japonia poniosła klęskę, skierowało uwagę na budowę silnych podstaw gospodarczych państwa, któremu pomoc przyniósł dotychczas śmiertelny wróg, jakim były Stany Zjednoczone. Japońskie imperium gospodarcze utwierdziło jej miejsce w systemie globalnej gospodarki, a członkostwo w elitarnym klubie G7 (czasami nazywanego G8 ze względu na Rosję), jest tego dobitnym świadectwem.

Z kolei geograficzne położenie Australii determinowało postrzeganie jej narodowego interesu. Nigdy nie dominował tu czynnik *hard*

⁸ H. Morgenthau, *Politics Among Nations*, New York 1948, s. 57–59.

⁹ T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe, teoria, systemy, uczestnicy*, Wrocław 2000, s. 189.

power. Siłę w przypadku Australii należy rozumieć jako dobre relacje regionalne oraz oddziaływanie na innych aktorów poprzez ścisłą kooperację z nimi. Brak rozdmuchanych aspiracji mocarstwowych kierował jej uwagę ku rozwojowi stosunków gospodarczych, zaś członkostwo w *Commonwealth*¹⁰ do pewnego stopnia określało jej pozycję polityczną na forum regionalnym. Mając na uwadze ograniczony potencjał a zarazem komfortową pozycję międzynarodową, australijski „racjonalny egoizm” przyjął postać polityki pokojowego współistnienia, gwarantującej stabilizację i unormowanie stosunków z Japonią.

Rozpatrując problem interesu narodowego należy również postawić pytanie o politykę zagraniczną obu partnerów. Kenneth Waltz, klasyk neorealizmu wyraźnie stwierdza, iż polityka zagraniczna sprowadza się do polityki międzynarodowej, albowiem państwo jako uczestnik stosunków międzynarodowych funkcjonuje w określonym systemie międzynarodowym¹¹. Tym samym staje się ona nie tyle rezultatem decyzji podejmowanych przez samo państwo, co wypadkową właściwości samego systemu. W skali regionalnej, omawiane bilateralne relacje australijsko-japońskie, wpisują się w kontekst wywodów Waltza, bowiem nawet na forum regionalnym, oddziałują zasady znacznie większego systemu międzynarodowego. Instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych po II wojnie światowej utworzyła Organizację Narodów Zjednoczonych (*United Nations*), międzynarodowy system, który starał się położyć uniwersalne podwaliny pod współpracę między państwami. Członkostwo w ONZ jest w świecie powojennym obowiązkiem dla państwa, co *de facto* jest równoznaczne z jego uznaniem na arenie międzynarodowej. System międzynarodowy wymusił zatem nową percepcję stosunków międzynarodowych. Funkcjonowanie w jego ramach nie neguje jednak istnienia partykularnych priorytetów, wśród których interes narodowy jest jednym z głównych atrybutów ich istnienia.

Analizując relacje bilateralne obu państw przez pryzmat polityki zagranicznej, w której oczywiście mieści się również polityka gospodarcza, nie trudno dostrzec problem demokratyzacji od szczybla

¹⁰ *The Commonwealth* (Wspólnota), do 1949 r. *British Commonwealth* (Wspólnota Brytyjska) i *British Commonwealth of Nations* (Brytyjska Wspólnota Narodów), potem Wspólnota Narodów – to międzynarodowa organizacja powstała w 1931 r., gdy przyjęty został Statut Westminsterski. Obecnie zrzesza ona niepodległe kraje, z których większość była w ubiegłych wiekach częścią brytyjskiego imperium kolonialnego. Część z nich to dawne dominia brytyjskie.

¹¹ K. Waltz, *Theory of International Politics*, Berkeley 1979, s. 127.

lokalnego po najwyższy – międzynarodowy. Neorealistyczna wizja Richarda Gillpina, według którego nadrzędnym celem państwa jest zapewnienie „dobrobytu swoim obywatelom” wydaje się w kontekście globalizacji nieco zdezaktualizowana¹². Neorealiści uznają demokratyzację polityki zagranicznej za pewną przeszkodę. Dyplomacja wymaga często działań zakulisowych, których dopiero rezultaty są ujawniane opinii publicznej. Zatem – „dozowanie demokracji” w polityce zagranicznej jest w pełni uzasadnione. Zwolennikiem takiej perspektywy z teoretycznej i praktycznej strony jest Henry Kissinger¹³. Polityki zagranicznej państwa nie sposób zatem poddawać pod szeroką debatę natomiast opinia publiczna może ją analizować i krytykować. Owe rozważania muszą więc zostać skierowane na model nowoczesnego państwa, społeczeństwa i system demokracji.

W obu przypadkach mamy do czynienia z silnie zindustrializowanymi nowoczesnymi państwami o systemach demokratycznych. Czy jednak systemy te są tożsame? Anglosaski typ demokracji australijskiej narzuca mu pewne określone schematy funkcjonowania. Japońska demokracja, która wyłoniła się przecież z wojennego zamętu wywołanego przez militarystów, jest systemem wkomponowanym w tradycyjny, silnie zhierarchizowany model społeczny, o którym Alvin Y. So pisze: „istotnie japoński progres gospodarczy pozostaje poza wszelką dyskusją, ale model społeczny tam panujący nie pozwala postrzegać jej w kategoriach tradycyjnych zachodnich wartości”¹⁴. Niemniej japońska demokracja okazała się elementem idealnie skorelowanym z rozwojem gospodarczym kraju, oczywiście w konkretnym czasie, kiedy sprzyjały temu określone okoliczności.

Rozważania dotyczące politycznej sfery funkcjonowania obu państw i ich kooperacji w powojennym świecie w kontekście regionalnym, z neorealistycznego punktu widzenia można ująć w następujący sposób: są one naturalną konsekwencją ogólnych trendów panujących w zmieniającym się dynamicznie świecie; każde państwo kieruje się w nich partykularnym interesem; wynikają one z potrzeby kooperacji dwóch największych potęg ekonomicznych i gospodarczych w regionie; Japonia dopasowała standardy demokracji do własnych możliwości gospodarczych, ale standardy te wynikają nie tyle z dro-

¹² R. Gillpin, *War and Change in the World Politics*, New York-Cambridge 1981, s. 6.

¹³ H. Kissinger, *Dyplomacja*, Warszawa 1994.

¹⁴ A. Y. So, *Social Change and Development, Modernization, Dependency and World-System Theories*, Hong Kong 1990, s. 85.

gi samodzielnego rozwoju, co są rezultatem obcych wpływów; demokracja w anglosaskiej Australii wynika z jej korzeni cywilizacyjnych i jako taka ukształtowała państwo; zróżnicowane modele społeczne charakteryzują się silnym oddziaływaniem wewnętrznym nie stając jednak przeszkody dla rozwoju bilateralnych relacji na forum regionalnym i globalnym.

Oparta na idealistycznych podstawach perspektywa neoliberalna, postrzega bilateralne relacje australijsko-japońskie w kategoriach dobrej woli współpracy dwóch tożsamyh systemów demokratycznych, kładących podwaliny pod modelowe stosunki regionalne obu potęg. Nie sposób nie wspomnieć o klasycznej myśli liberalnej Immanuela Kanta, która w typowy dla oświeceniowych myślicieli sposób podkreślała progres ludzkości, dla której demokracja stanie się naturalnym systemem rządów, a tak zwany demokratyczny pokój będzie epoką prosperity polityczno-gospodarczej, którą tworzyć będą państwa uznające fundamentalne zasady praw naturalnych. Najlepsi tego świata będą zatem wyznawać zasady demokracji jako gwaranta postępu, pokoju i prosperity¹⁵. Dopełnieniem tych poglądów jest klasyczna już wykładnia stosunków międzynarodowych Francisza Fukuyamy, dla którego zakończenie zimnowojennej rywalizacji supermocarstw oznaczało nastanie epoki demokracji a zatem końca historii, w której zmagania o światowy prymat zastąpiła era pokojowego współistnienia¹⁶. Wiara liberałów we współpracę systemów demokratycznych istotnie może znaleźć ilustrację w modelu relacji australijsko-japońskich.

Partycypowanie obu krajów w tworzeniu tą drogą ładu międzynarodowego i regionalnego staje się po części wykładnią koncepcji Richarda Cobdena, pokładającego głęboką wiarę w rozwój stosunków międzynarodowych opartych na idei wolnego handlu, który wraz z edukacją społeczną miałby zdystansować wysiłki poszczególnych gabinetów rządowych i dyplomatów¹⁷.

Jak na ironię, niektóre elementy klasycznego liberalizmu można odnieść do powojennych relacji australijsko-japońskich, których punktem kulminacyjnym jest traktat handlowy z 1976 r. Jest to jednak schemat dość uproszczony i jako taki nie uwzględnia wielu pro-

¹⁵ Szerzej na temat poglądów Immanuela Kanta: J. Baylis, S. Smith, *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Kraków 2008, s. 229–230.

¹⁶ F. Fukuyama, *Koniec historii i ostatni człowiek*, Poznań, 1989, s. 3–18.

¹⁷ „World Affairs”, vol. 72, nr. 1, 1996, s. 114.

blemów, jakie niosła ze sobą praktyka stosunków międzynarodowych, którą w jakże odmiennych kategoriach postrzegali realiści. Toteż nie należy się dziwić, że powojenny nurt neoliberalny musiał wreszcie przyznać rację neorealistom uznając za aksjomaty istnienie anarchicznej struktury systemu międzynarodowego, a także potwierdzić prymat instytucji państwa w kreowaniu stosunków międzynarodowych, nie mówiąc już o racjonalistycznym podejściu do badania sfery społecznej. Najważniejszym odkryciem neoliberalów jest zaprzeczenie, że anarchizm w stosunkach międzynarodowych musi oznaczać permanentne zmagania państw, a *consensus* jest wynikiem twardych zasad dyktowanych przez tworzoną rzeczywistość. Wręcz odwrotnie, anarchiczne środowisko międzynarodowe spowodowało potrzebę tworzenia tzw. reżimów międzynarodowych opartych o ustanowione normy, zasady i procedury. Tym samym postępuje instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych. W takiej perspektywie, australijsko-japońska współpraca zyskuje atut w postaci wypracowanego stabilnego reżimu, zbudowanego na trwałych zasadach kooperacji, nie tyle wynikającej z potrzeby chwili, co z obopólnej chęci ustanowienia stabilnych fundamentów współistnienia.

Konstruktywistyczna percepcja stosunków australijsko-japońskich stawia przede wszystkim znak równości pomiędzy strukturami normatywnymi a strukturami materialnymi. Ponadto struktury niematerialne kształtują aktorów stosunków międzynarodowych, a zatem to systemy wartości, charakterystyczne dla obu analizowanych w pracy państw, kształtują ich wzajemne interakcje. Zróżnicowanie wartości bynajmniej nie musi stanowić przeszkody dla wypracowania wspólnej płaszczyzny porozumienia. Trudno zatem zaprzeczyć tezie Aleksandra Wendta, że „tożsamości są podstawą interesów”¹⁸. Formułowanie partykularnych interesów jest uwarunkowane poczuciem tożsamości. Ta zaś przenika jego interesy, a w konsekwencji jego działania¹⁹.

Jak zatem umiejscowić stosunki australijsko-japońskie w kontekście globalizacji? Różnica interesów określonych przez własne tożsamości nie stanowi przecież przeszkody w wymianie towarowej. Z pewnością argument neorealistów o konfliktogennym charakterze globalizacji gospodarczej, jako nierównej rywalizacji biednych i boga-

¹⁸ „International Organization”, vol. 6, nr 2, 1992, s. 398.

¹⁹ S. Burchill, R. Devetak, A. Linklater, M. Patterson, Chr. Reus-Smit, J. True, *Teorie stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2006, s. 283.

tych, nie może znaleźć potwierdzenia w tym konkretnym przypadku²⁰. Wydaje się, iż dla modelu gospodarczego wystarczającym wyjaśnieniem staje się koncepcja konstruktywistyczna. Wbrew ogólnie panującym przekonaniom o zanikaniu narodowych produktów i narodowych gospodarek na rzecz większych tworów integracyjnych, co jakże dosadnie tłumaczył Robert Reich, ponadterytorialność uzyskała jedynie status drugorzędny²¹.

Japoński nacjonalizm gospodarczy w zetknięciu z liberalnym modelem gospodarki australijskiej, bynajmniej nie stoją do siebie w sprzeczności. Na początku lat dziewięćdziesiątych, a więc po zakończeniu zimnej wojny, gospodarka japońska nadal była wzorcowym modelem azjatyckiej fuzji demokracji politycznej z liberalnym modelem gospodarki pod patronatem państwa. Jak pisze Henry Nau: „panowało ogólne pojęcie, iż planowanie strategiczne dawało znacznie więcej wymiernych korzyści aniżeli klasyczny model wolnorynkowy czy centralne planowanie w gospodarce komunistycznej”²². Wobec zmieniającej się jednak globalnej koniunktury, co oddziałuje również na szczeblu regionalnym, a zatem i na analizowane bilateralne stosunki Australii z Japonią, obecnie z większą dozą sceptycyzmu odnosi się do tzw. planowania strategicznego, które raczej uznaje się za wzorzec teoretyczny, a nie za praktyczny²³. Krytycyzm wobec zdawałoby się uniwersalnego systemu japońskiego, wynikał z gospodarczego zastoju, jaki trwa w Japonii od praktycznie początku dekady lat dziewięćdziesiątych XX w. Dotyczy to również i pozostałych krajów azjatyckich określanych mianem „azjatyckich tygrysów”. Ciekawy w tym względzie jest fakt, iż koncepcje liberalne zdawały się święcić triumf w latach dziewięćdziesiątych. Australijska prosperita niezwykle mocno kontrastowała z zapaścią systemów azjatyckich, która dotknęła również jej japońskiego partnera.

Jednakże kryzys świata zachodniego liberalizmu z 2008 r., zdaje się również stwarzać podstawy do poszukiwania innych, mniej opartych na schematach wzorców. Konsekwencją gospodarczego zastoju stało się wprowadzanie przez oba kraje tzw. *New Economy*. Jest to

²⁰ Szerzej: J. Baylis, S. Smith, *op. cit.*, s. 267.

²¹ R. Reich, *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism*, New York 1991, s. 3.

²² H. Nau, *Perspectives on International Relations, Power, Institutions and Ideas*, Washington D.C. 2007, s. 228.

²³ P. Krugman, *Peddling Prosperity: Economic Sense and Nonsense in the Age of Diminished Expectations*, New York 1994, s. 288–298.

zagadnienie dotyczące struktury handlu a nie modelu gospodarczego. Wciąż oba te kraje stoją przed dylematem wyczerpywania się formuły, będącej podstawą ich modeli gospodarczych. Całkiem prawdopodobne, że podlegając procesowi ewolucji obie gospodarki zmieniają swoje zasady funkcjonowania, pytanie jednak czy i w jaki sposób rzutować to będzie na ich wzajemne relacje gospodarcze.

Powyższe paradygmaty nie mogą stanowić jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o model bilateralnych relacji australijsko-japońskich. W sferze gospodarczej kryzys, przed którym stanęły systemy ekonomiczne nakazuje zachowanie dużej dozy ostrożności, bowiem ani neorealizm ani neoliberalizm ani konstruktywizm jak dotąd nie stworzyły spójnej wizji rozwoju tego typu stosunków. W aspekcie politycznym wiele elementów tych trzech wielkich paradygmatów wzajemnie się przenika tworząc pewien eklektyczny wzorzec.

Konstruktywistyczna tożsamość determinująca interes narodowy państwa idzie w parze z neorealistycznym wizerunkiem realizacji własnych interesów, tyle że ich podstawą nie musi być wzajemny antagonizm a *consensus* wypracowany na drodze obopólnych doświadczeń. Jednym z podstawowych trendów współczesności jest współzależność, której George Mally nadał charakter dychotomiczny wskazując na relacje w zakresie globalnym i regionalnym²⁴. Państwa o mniej więcej równych potencjałach istnieją zatem i współzależą od siebie w obu tych wymiarach. Podczas gdy konstruktywizm będzie dopatrywał się w tych współzależnościach czynnika determinującego tożsamość uczestnika, neorealizm wskaże na jego wąsko pojęty interes, który jest hamowany przez partnera. Z kolei neoliberalizm posłuży się potrzebą znalezienia wspólnego dobra obu uczestników.

Powiązanie tych trzech wielkich paradygmatów stosunków międzynarodowych pozwala na znalezienie wielu elementów bilateralnych relacji między Australią a Japonią, których nie sposób byłoby wyodrębnić jako części składowych większych procesów. Choć w zależnościach tych nie dominuje jakiś jeden konkretny wzorzec, to bez perspektywy teoretycznej ich ujęcie sprowadziłoby się do czysto formalnego opisu podzielonego jedynie na poszczególne fazy współpracy gospodarczo-politycznej. Wzajemna koherencja trzech wielkich systemów teoretycznych staje się ważkim dopełnieniem praktycznej analizy współpracy polityczno-gospodarczej pomiędzy dwoma istotnymi uczestnikami stosunków międzynarodowych tak w sferze regionalnej jak i międzynarodowej: Australii i Japonii.

²⁴ T. Łoś-Nowak, *op.cit.*, s. 109.

Rozdział II

UWARUNKOWANIA AUSTRALIJSKO- -JAPONSKICH STOSUNKÓW POLITYCZNO-GOSPODARCZYCH

2.1. Zagadnienia fizyczno-geograficzne, historyczne i demograficzne

Badania prowadzone w tej pracy nad polityką i gospodarką Australii i Japonii uwzględniają wszelkie możliwe uwarunkowania, które mogły mieć wpływ na ich wspólne relacje. W pierwszej kolejności należy wziąć pod uwagę zagadnienia związane z położeniem geograficznym, co wydaje się mieć szczególne znaczenie w obu badanych przypadkach. Oprócz uwarunkowań fizyczno-geograficznych, trzeba również uwzględnić ich przeszłość historyczno-kulturową i cywilizacyjną, która będąc do pewnego stopnia konsekwencją tych pierwszych, ukształtowała każde z tych państw. Przedstawione dane i zarys historyczny stanowią niewątpliwie swoistą bazę i tło, które umożliwiają lepsze zrozumienie procesów oraz relacji zachodzących między Australią i Japonią.

Kontynent australijski istnieje od 50 mln lat. Pierwsze ślady ludzkiej obecności tam liczą sobie 40 tys. lat¹, jednocześnie istnieją

¹ J. Mufoaney, J. Kamminga, *Prehistory of Australia*, St. Leonards 1999, s. 1. Na podstawie badań naukowych, prowadzonych od lat 50. XX w., stwierdzono „póź-

dostateczne dowody na to, by móc przypuszczać, iż człowiek pojawił się w tej części już nawet 60 tys. lat temu. Najprawdopodobniej *homo sapiens* przybył do Australii drogą morską z obszaru afro-euro-azjatyckiego². Jednakże Australia uznawana jest za kraj „młody”, który w potocznym mniemaniu został odkryty całkiem niedawno.

Pierwsi europejscy odkrywcy nazwali Australię *Terra Australis Incognita*, ponieważ południowa część kuli ziemskiej leżała poza granicami znanego ówczesnie świata. Samą nazwę „Australia” zaproponował dopiero w 1814 r. żeglarz angielski, Matthew Flinders, który jako pierwszy opłynął ten kontynent³. Australia, nazywana również największą wyspą świata, jest najmniejszym kontynentem, a jednocześnie szóstym co do wielkości państwem świata. Obszar państwa zajmuje powierzchnię 7,74 mln km² i jest otoczony wodami Oceanu Indyjskiego i Spokojnego. Terytorialnie obejmuje ona kontynent australijski i oraz wyspę Tasmanię. W przeważającej części wnętrze kraju jest pustynne – znajdują się tam: Wielka Pustynia Piaszczysta, Pustynia Gibsona i Wielka Pustynia Wiktorii. Na terytorium Australii można wyróżnić trzy krainy geograficzne: Wyżynę Zachodnio-Australijską, Nizinę Centralną i Wielkie Góry Wododziałowe. Najwyższym szczytem jest Góra Kościuszki (2228 m n.p.m.), a najdłuższa rzeka to Murray-Darling, która liczy 3750 km. Pod względem zasobów wodnych, Australia jest najuboższym kontynentem świata, w związku z tym często określa się ją mianem „suchego kontynentu”.

W Australii panuje klimat zwrotnikowy i podzwrotnikowy morski typu śródziemnomorskiego. Choć w południowo-wschodniej Australii można mówić o różnych porach roku, to amplituda temperatury powietrza jest dość nieznaczna. Lato przypada tam w okresie europejskiej zimy, zaś styczeń dla wielu regionów jest najgorętszym miesiącem roku: dla przykładu, w mieście Cairns średnia styczniowa temperatura wynosi 31° C, a w głębi lądu jest jeszcze bardziej gorąco i sucho, bo np. w Alice Springs temperatura wynosi 36° C⁴.

W odróżnieniu od Japonii, Australia nie leży w strefie aktywnej działalności sejsmicznej, ale na jej północnych terenach pojawiają się

niejsze” pojawienie się człowieka w Australii. Początkowo twierdzono bowiem, iż pojawił się on tam ok. 10 tys. lat temu, ale w 1973 r. uznano potencjalność obecności człowieka w Australii już od ponad 40 tys. lat.

² S. Macintyre, *A Concise history of Australia*, Port Melbourne 2003, s. 9.

³ P. Burchard, *Australijczycy*, Warszawa 1990, s. 5.

⁴ *Concise Australian Encyclopedia, The Angus & Robertson*, Sydney 1983, s. 110.

czasem tajfuny, a trąby powietrzne nie należą do rzadkości. W okresie od grudnia do marca występują tam intensywne opady deszczu i monsuny. W wyniku tych klimatycznych „ograniczeń”, 40% powierzchni Australii nie może być wykorzystywanych w celach rolniczych. W ciągu roku na 36% terenu tego kraju spada bardzo mało deszczu i przestrzenie te mogą być jedynie zamienione na pastwiska dla zwierząt hodowlanych. Natomiast na 24% obszaru Australii spada wystarczająca ilość deszczu, pozwalająca na uprawę rolniczą⁵.

Obszar zajęty przez gospodarstwa rolne zajmuje w Australii 500 mln hektarów, przy czym szereg z nich ma charakter wyłącznie produkcyjny. W okresie powojennym liczba gospodarstw w Australii utrzymywała się na stałym poziomie⁶. Dopiero w latach 1965–1980 liczba gospodarstw spadła z 253 tys. do 190 tys.⁷ W 1971 r. średnia wielkość australijskiego gospodarstwa rolnego wynosiła 226 hektarów⁸. W 1975 r. 7% ludności znajdowało zatrudnienie w rolnictwie, a w 1990 r. było to zaledwie 5,4%. Z powodu postępującej mechanizacji oraz ze względu na inne czynniki społeczne, liczba zatrudnionych przy gospodarstwach rolnych ciągle spadała⁹.

Duże obszary ziemi są wykorzystywane do hodowli zwierząt. W Australii na pastwiskach położonych na południu hodowano głównie merynosy; na północnych terenach tropikalnych przeważał wypas bydła, uprawiano sorgo i kukurydzę; zaś na obszarach średnio nawodnionych (około 300 do 600 mm opadów rocznie) hodowano inne odmiany owiec, bydło i uprawiano pszenicę¹⁰. Hodowla owiec dostarczała farmerom zarówno mięso, jak i wełnę. Z kolei gospodarstwa produkujące mleko znajdują się na obszarach, na których występuje więcej deszczu, szczególnie na południowym wybrzeżu Queensland i na południu Nowej Południowej Walii, a także na południowych obszarach Wiktorii, wokół Adelaide, Perth, Albany i na Tasmanii. Bardzo ważna była produkcja żywca (wołowiny, baraniny i jagnięciny)

⁵ J.G. Crawford [i in.], *Australian Agriculture and trade with Japan*, [w:] „Research Paper. Australia-Japan Economic Relations Research project” No. 27, Canberra 1975, s.3.

⁶ *The Cambridge Encyclopedia of Australia*, S. Bambrick (red.), Melbourne 1996, s. 186.

⁷ *Australians Historical Statistics*, W. Vamplew (red.), Sydney 1987, s. 72.

⁸ J.G. Crawford [i in.], *Australian Agriculture...*, *op. cit.*, s. 4.

⁹ *The Cambridge Encyclopedia of Australia*, *op. cit.*, s. 187.

¹⁰ J.G. Crawford [i in.], *Australian Agriculture...*, *op. cit.*, s. 5; *Encyklopedia Powszechna PWN*, H. Bonecki (red.), Warszawa 1973, s. 161; T. Olszewski, *Geografia ekonomiczna Australii i Oceanii*, Warszawa 1975, s. 66–68, 85–86, 92.

stanowiąca 60% dochodu brutto całej produkcji rolnej¹¹. Aby uzyskać wzrost dochodu brutto w tej dziedzinie, zaczęto stosować technologie nawadniania ziem uprawnych, czym zainteresowane były poszczególne australijskie rządy stanowe¹².

Świat roślinny Australii tworzy znaczna liczba endemitów¹³, a także liczne gatunki eukaliptusów i akacji. W rejonach półpustynnych występują słonorośle, kolczaste krzewinki i łobody, natomiast na pustyniach i terenach półpustynnych odnaleźć można twarde trawy. W Australii znajdują się również stepy, sawanny i lasy monsunowe. Lasy podrównikowe zajmują 14% powierzchni kraju – w górach odnajdujemy lasy araukarii i buków, a w tzw. Alpach Australijskich występuje roślinność alpejska¹⁴.

Swoista fauna Australii jest wynikiem izolacji kontynentu, jednakże, co warto podkreślić, europejskie osadnictwo nie sprzyjało rozwojowi gatunków endemicznych, dla których liczne zagrożenia stworzyło przybycie wielu inwazyjnych gatunków z innych kontynentów, które przywieźli ze sobą biali osadnicy. Oprócz nietoperzy występuje tam osiem gatunków ssaków o charakterze endemicznym (m.in. kangury i koale), pojawiają się wombaty i niebezpieczne krokodyle czy węże, jak na przykład tajpan australijski. Wśród ptaków występujących na tym terenie odnajdujemy m.in.: emu, kazuary i kuku-bary. Istnieje tutaj czterdzieści dziewięć gatunków papug i wiele tzw. ptaków rajskich. Z innych znanych zwierząt można wymienić: diabła tasmańskiego, psa dingo, dziobaka i kolczatkę. Wzdłuż północnej części wschodniego wybrzeża Australii rozciąga się na długości 2 tys. km Wielka Rafa Koralowa, która stanowi sprzyjającą przestrzeń do rozwoju wielu oryginalnych i pięknych zwierząt morskich.

Spotkanie z roślinnością i zwierzętami Australii wywołuje niezatarte wrażenie. Z pewnością tak też było w przypadku wyprawy Jamesa Cooka, który, rzucając kotwicę w zatoce na wschodnim wybrzeżu Australii, nazwał tę zatokę w Sydney *Botany Bay*, czyli Zatoką Botaniki. Cook, opływając wschodnie wybrzeże w 1770 r., nadał

¹¹ W pracy oznaczenia typu „rok finansowy 1973/1974” wskazują, iż dane statystyczne odnoszą się do roku podatkowego, który w Australii liczony jest od 1 lipca danego roku do 30 czerwca roku następnego.

¹² J.G. Crawford [i in.], *Australian Agriculture...*, op. cit., s. 6.

¹³ Endemity są to rośliny, ale także zwierzęta zamieszkujące ograniczone terytorium i tylko jemu „właściwe” – „powstają” zwykle w skutek izolacji geograficznej.

¹⁴ *The Cambridge Encyclopedia of Australia*, op. cit., s. 11; *Encyklopedia Powszechna PWN*, op. cit., s. 161.

poznawanym przez siebie terenom nazwę Nowej Południowej Walii. 26 stycznia 1788 r. dowódca Arthur Phillip objął rządy nad wschodnią częścią australijskiej ziemi. Od tego czasu masowo do Australii przybywali oficerowie, żołnierze, urzędnicy i skazańcy. Czas ten można określić mianem „przebudzenia Australii”, przywróceniem jej do życia lub „odczarowaniem”. Nowy australijski świat miał stać się „ziemią obiecaną” dla wielu emigrantów pragnących zapomnieć o złu, biedzie, klasowości i o przywilejach obowiązujących na „starym kontynencie”. Podczas gdy ten nowy kraj odkrywał przed przybyszami swe tajemnice otwierając się na resztę świata, Japonia od początku XVII stulecia zdawała się być pogrążona w swym autarkicznym modelu, dokonując samoizolacji na niemal dwa i pół wieku (wyjątek stanowił handel Japonii z chińskimi i holenderskimi kupcami)¹⁵.

W Australii, równolegle do procesu „odkrywania” ziemi, który trwał jeszcze w XX w., zasiedlano też nowe tereny. W okresie od 1871 do 1891 r. powstało wiele miast i miasteczek o liczbie ludności od kilkudziesięciu do kilkuset osób. W połowie XIX w. odkryto w Australii złoto, które wtedy okazało się być głównym bogactwem naturalnym kraju. W latach 80. tamtego stulecia wydobywano też srebro i ołów¹⁶. Znaczne dochody przynosił wyrób przędzy wełnianej. Od 1861 do 1891 r. pogłowie owiec zwiększyło się z 21 mln do prawie 107 mln sztuk, a produkcja australijskiej wełny wzrosła aż siedmiokrotnie i była skierowana na eksport, głównie do Wielkiej Brytanii. Pod koniec XIX w. znacznie zwiększył się też obszar zasiewów pszenicy, który w Wiktorii wzrósł nawet siedmiokrotnie. Zaczęto również uprawiać trzcinę cukrową, co bezpośrednio przyczyniło się do wzrostu produkcji cukru.

W XX w. stopniowo odkrywano inne bogate złoża naturalne Australii: węgiel kamienny i brunatny, boksyty, rudy żelaza, ołowiu i cynku, miedzi, manganu, niklu, wolframu, tytanu, cyrkonu, uranu, ropy naftowej i gazu ziemnego oraz złoża wymienionego już złota, a także srebra i azbestu.

Zanim jednak Australia zaczęła na większą skalę eksploatować bogactwa naturalne, przeszła drogę powolnego odkrywania i zasiedlania nowych terenów. Pragmatyczni Brytyjczycy zsyłali tu przestępców i wyrzutków społecznych. Historyk Geoffrey Blainey pisał, iż „Bry-

¹⁵ F. Tomczak, *Japonia, wieś – rolnictwo – agrobiznes*, Warszawa 1997, s. 17; J. Szpak, *Historia gospodarcza powszechna*, Warszawa 2001, s. 161.

¹⁶ W. Olszewski, *Historia Australii*, Wrocław 1997, s. 165–171.

tyjczycy przeszczepieni do innego świata” uważali się za skazanych na gorszy los¹⁷. Pierwsza połowa XIX w. upłynęła pod znakiem przymusowego osadnictwa brytyjskiego, jednakże odkrycie złota zmieniło w oczach Brytyjczyków percepcję kraju, który przestał być jedynie kolonią karną. Ludzie zaczęli tam przybywać dobrowolnie, odnotowano wzrost liczby przybyszów, którzy zaczęli zasiedlać tę część świata. W połowie XIX w., w utworzonych autonomicznych koloniach brytyjskich w Australii powstały rządy¹⁸. Napływ nowych osadników nie był zbyt dynamiczny z uwagi na znaczną odległość dzielącą Australię od Europy, co wiązało się z koniecznością poniesienia znacznych wydatków na podróż, nie wspominając już o niewygodach w trakcie rejsu. Czynniki te spowodowały, iż osiedlanie się ludności na antypodach nie mogło konkurować z emigracją do Kanady czy Stanów Zjednoczonych. W latach 1831–1860 brytyjski rząd kolonialny pomógł w przybyciu do Australii 344 585 osobom, a w okresie od 1861 do 1900 r. napłynęło w ramach tej pomocy 403 457 osób¹⁹. Należy zaznaczyć, że do 1850 r. znaczną grupę osób, które trafiły do Australii, stanowili więźniowie, docierający tam w wyniku skierowania do kolonii karnych. Do 1868 r., kiedy ustały tego rodzaju transporty ludzi, sprowadzono około 160 000 skazańców²⁰.

Odkrycie złóż złota w 1851 r. diametralnie zmieniło te niekorzystne trendy²¹. Wówczas to wiele osób skuszonych wizją bogactwa, działających pod wpływem tzw. gorączki złota, przybyło do Australii na własny rachunek. Okres od 1788 do 1850 r. Noel Butlin nazwał „*white human capital in Australia*”²². W latach 1850–1900 miał miejsce jeden z ważniejszych okresów w gospodarczej historii tego kraju. Odkryte pokłady złota niewątpliwie zwiększyły zainteresowanie większości państw świata – od roku 1855 Australia stała się nowym rynkiem, na którym zaczęli działać brytyjscy inwestorzy²³. Transformacji uległ również polityczny i ekonomiczny obraz kolonii leżących na wschodzie Australii.

¹⁷ J. Pike, *Australia*, Warszawa 2005, s. 265.

¹⁸ W. Olszewski, *op. cit.*, s. 148–149.

¹⁹ W. Vamplew, *op. cit.*, s. 5.

²⁰ J. Pike, *op. cit.*, s. 36.

²¹ N.G. Butlin, *Foundations Historical Statistics*, Sydney 1987, s. 5.

²² Department of Economic History Research School of Social Science, *White human capital in Australia 1788–1850*, [w:] „Working Paper” No. 32, Canberra 1985, s. 1.

²³ E. Shann, *Economic history of Australia*, Sydney 1930, s. 305.

Pod koniec kryzysu ekonomicznego w latach 90. XIX w., w Australii dokonały się wielkie zmiany. Agrykultura przestała być wyłączną gałęzią gospodarki. Mimo niewielkiej liczebności, ówczesne kolonie tworzyły kraj o dużym znaczeniu (w 1851 r. w koloniach mieszkało blisko 400 tys. białych osadników, których liczba w 1900 r. przekroczyła 4 mln)²⁴. W tym czasie Australię pokrywała już sieć linii kolejowych i telegraficznych. Zwiększyła się powierzchnia terenów uprawnych oraz rozwinął się przemysł przetwórczy. Wyraźne też były zmiany w australijskich miastach. David Pope, opisując rozwój sektora finansowego w latach 1860–1914, wskazuje na istnienie sieci licznych oddziałów bankowych, pokazując również rosnącą między nimi konkurencję²⁵. Trzeba zwrócić również uwagę na rozwój budownictwa opartego głównie o rodzime materiały, dbając jednocześnie, by pochodziły one z terenów położonych w sąsiedztwie inwestycji w danym stanie. Dla jego potrzeb wytwarzano więc cegły, drewno, cement i inne niezbędne do budowy surowce²⁶.

Od 1810 r. do końca lat 60. XIX w., wełna i złoto we wschodnich koloniach oraz wełna, pszenica i miedź w południowej Australii, silnie podniosły rangę gospodarczą poszczególnych kolonii. Do 1860 r. proces produkcji wełny był związany z kilkoma innymi gałęziami przemysłu. William Sinclair napisał w książce *The process of Economic Growth in Australia*, iż rozwój produkcji był nie tyle wynikiem położenia geograficznego, co wysokiego stopnia organizacji gospodarki. Jej nowa struktura stała się głównym czynnikiem decydującym o atrakcyjności Australii. Wyjaśnienie fenomenu ówczesnej ewolucji gospodarczej upatrywać należy w rozwoju tożsamości narodowej, roli rządów lokalnych, napływie imigrantów oraz w eksploatacji zasobów naturalnych i ulokowanym tam kapitale. Te istotne „bodźce” należy rozpatrywać w powiązaniu z konstatacją, iż w Australii istniał wolny rynek, który odgrywał znaczącą rolę w rozwoju państwa. W przypadku Japonii zdecydowanie ważniejszy był narodowy duch *zaibatsu* oraz działania rządowe. Jednakże te dwa elementy – tożsamość narodowa i aktywność rządzących – niewątpliwie znacząco wpłynęły na rozwój zarówno Australii, jak i Japonii.

²⁴ Department of Economic History ANU and UNSW, *Bankers and Banking business, 1860–1914*, Canberra 1987, s. 5; R. Laidlaw, *Discovering Australian History to 1900*, Caulfield 1990, s. 294–297.

²⁵ D. Pope, *Population and Australian economic development 1900–1930*, [w:] R. Maddock, I. McLean (red.), *Australian economic in the long run*, Melbourne 1987.

²⁶ N.G. Butlin, *Investment in Australia economic development 1861–1900*, Cambridge 1964, s. 269.

W kontekście analizowanego okresu, rozpatrując problem w nieco szerszej perspektywie należy stwierdzić, że Australijczycy ciągle dążyli do podwyższenia swojego standardu życia. W przypadku Japonii, wyższy poziom egzystencji został zepchnięty na drugi plan, albowiem poprzedził go, przyjęty pod koniec lat 60. XX w. priorytet rozwoju gospodarki kraju. Australia wciąż nawiązywała do europejsko-brytyjskiej cywilizacji, chrześcijańskich tradycji i wierzeń religijnych. Japonia zaś skoncentrowała wszystkie wysiłki na odbudowie państwa i gospodarki. Dopiero, jak pisze Paul Varley, pod koniec lat 80. XX w., Japończycy zdobyli wszystkie dobra społeczeństwa kultury masowej²⁷. Z tego też względu nie można mówić o wpływie kultury japońskiej na kulturę australijską.

Australia na początku XX w. była państwem o wysokim stopniu urbanizacji. Pod tym względem przewyższała wskaźnik amerykański czy kanadyjski, choć nadal daleko było jej do brytyjskiego wzorca. Większe miasta usytuowały się na oceanicznych wybrzeżach – największe spośród nich to Sydney, Melbourne, Brisbane i Perth. Warto dodać, że w 1900 r. Australia miała najwyższy dochód narodowy na świecie²⁸.

Pod koniec XIX w. w Australii zaczęto mówić o potrzebie stworzenia federacji oraz akcentowano konieczność zintensyfikowania współpracy z cywilizacją europejską i amerykańską. Niezbędnym dokumentem do realizacji zamierzonych celów była konstytucja, jednakże jej uchwalenie utrudniały pojawiające się przeszkody na szczeblach poszczególnych parlamentów stanowych. Problemy te wynikały z wcześniej już akcentowanego głębokiego kryzysu ekonomicznego i strajków pracowniczych w pierwszej połowie lat 90. XIX w. W 1899 r. odbyły się referenda w sprawie przyjęcia konstytucji. Projekt konstytucji przyjęty został przez parlament angielski 9 lipca 1900 r.²⁹ Konstytucja stała się podstawą do przeprowadzenia rokowań z władzami Imperium Brytyjskiego. Po rozmowach, dnia 17 września 1900 r., brytyjska królowa Wiktoria na podstawie *An Act to Constitute the Commonwealth of Australia* ogłosiła, że 1 stycznia 1901 r. powstanie nowe państwo³⁰. Odtąd sześć kolonii angielskich rozpoczęło pro-

²⁷ P. Varley, *Kultura japońska*, Kraków 2006, s. 326.

²⁸ K. Anderson, *Australia in the International Economy*, „Discussion Paper”, No. 49, Adelaide 2001, s. 13.

²⁹ S. Bożyk, *Parlament federalny Australii*, Warszawa 1999, s. 20.

³⁰ M. Barnard, *A history of Australia*, Sydney 1978, s. 458; *Commonwealth of Australia Constitution Act.*, www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol-actcoaca430/, 12.03.2010.

ces tworzenia Związku Australijskiego. Funkcję głowy tego nowego państwa pełnił monarcha brytyjski, reprezentowany przez Gubernatora Generalnego oraz Gubernatorów Stanowych. Australia uzyskała wówczas status niepodległego państwa, a Lord Hopetoun, jako pierwszy piastujący urząd Gubernatora Generalnego, został upoważniony do powołania do życia australijskiej „nierozdzielnej Wspólnoty Federalnej”³¹. W liczącej wówczas 3,3 mln ludności Australii każda z części składowych federacji była powiązana z metropolią i osobą władcy, posiadała niezależny rząd i była podmiotem prawa międzynarodowego³². Konstytucja Związku Australijskiego, *Commonwealth of Australia Constitution Act*, z 9 lipca 1900 r. ukształtowała ustrój na zasadach systemu parlamentarno-gabinetowego. Władzę ustawodawczą powierzono dwuizbowemu parlamentowi, tj. Izbie Reprezentantów i Senatowi, a władzę wykonawczą rządowi ponoszącemu polityczną odpowiedzialność przed parlamentem. Praktycznie rzecz ujmując: większość uprawnień nadanych Gubernatorowi Generalnemu realizował gabinet rządowy sprawujący wszystkie istotne funkcje w zakresie władzy wykonawczej³³.

Stworzenie nowego państwa nie oznaczało zerwania więzi z Wielką Brytanią. Był to raczej proces stopniowego usamodzielniania się Australii. W ówczesnej konfiguracji politycznej, kiedy światem rządziły wielkie imperia kolonialne a zarazem potęgi industrialne jak Rosja czy Japonia, całkowita niezależność i oderwanie się od Imperium Brytyjskiego byłoby równoznaczne z brakiem politycznego rozsądku. W rzeczywistości brytyjski monarcha był (i nadal) jest głową państwa australijskiego. W jego gestii leży pełnia władzy w kwestii spraw zagranicznych i stąd niewątpliwie bierze się znaczenie stałego związku między Australią a koroną brytyjską, reprezentowaną przez Gubernatora Generalnego³⁴. W wyniku pertraktacji między dwiema znaczącymi metropoliami Sydney i Melbourne, wypracowano *consensus*, na mocy którego stolica kraju została położona w głębi lądu. Oficjalne przeniesienie parlamentu z Melbourne do Canberry nastąpiło w 1927 r.³⁵

³¹ J. Pike, *op. cit.*, s. 23–49.

³² M. Sprengel, *Zarys historii gospodarczej Australii w XX wieku*, Toruń 2006, s. 17.

³³ S. Bożyk, *op. cit.*, s. 10–13; *Konstytucja Związku Australijskiego*, S. Bożyk (red.), Białystok 1993.

³⁴ Rozluźnienie więzów instytucjonalnych pomiędzy Australią i Wielką Brytanią nastąpiło po podpisaniu przez królową Elżbietę II w dn. 2 marca 1986 r. *Australia Act*, który gwarantował Australii pełną niezależność od Zjednoczonego Królestwa.

³⁵ S. Bożyk, *op.cit.*, s. 9.

Od początku XX w. w Australii panuje ustrój federalny. Twórcy konstytucji odnieśli się do znanych brytyjskich i amerykańskich rozwiązań ustrojowych³⁶. Zresztą brytyjska kultura polityczna i westminsterski system parlamentarno-gabinetowy od dawna istniały w australijskich koloniach³⁷. W myśl konstytucji, władza ustawodawcza należy do parlamentu federalnego i królowej, reprezentowanej przez Gubernatora, oraz do Senatu i Izby Reprezentantów. Gubernator z jednej strony jest określany jako organ władzy ustawodawczej, a z drugiej zaś sprawuje władzę wykonawczą. W praktyce zaś to rząd sprawuje istotne funkcje w zakresie władzy wykonawczej³⁸. Senat składa się z 76 członków, po 12 z każdego stanu oraz dwóch z Terytorium Północnego i Australijskiego Terytorium Stołecznego. Sąd Najwyższy rozpatruje sprawy spornej jurysdykcji pomiędzy władzą federalną a stanową³⁹. W jego kompetencji leży interpretowanie konstytucji i wydawanie ostatecznych werdyktów w sprawach spornych⁴⁰. Natomiast parlament i gabinet federalny zajmują się przede wszystkim sprawami ogólnozwiązkowymi, a należą do nich następujące kwestie: handel zagraniczny, kontrola cel zewnętrznych, waluty i finanse ogólnokrajowe, telekomunikacja, obrona, statystyki ogólnokrajowe, rybołówstwo dalekomorskie, obywatelstwo, imigracja, polityka zagraniczna. Konstytucja w art. 51. zarezerwowała dla szczebla federalnego trzydzieści dziewięć grup „tematycznych” dotyczących spraw gospodarczych, politycznych, socjalnych i kulturowych⁴¹. Na uwagę zasługuje fakt, iż osobną kategorię stanowią właśnie zagadnienia gospodarcze, jak np. wymiana handlowa z innymi państwami oraz rybołówstwo morskie. Do kompetencji parlamentu federalnego należy ustawodawstwo finansowe i socjalne. Nie ma on jednak wpływu na funkcjonowanie urzędu Generalnego Gubernatora, który na przykład na wniosek rządu może rozwiązać parlament i zarządzić nowe wybory⁴². Parlamentarzysta Martin Indyk wskazał, że w trzydziestej kadencji australijskiego parlamentu (luty 1976–listopad 1977) zmieniła się stopniowo rola tej instytucji w zakresie zwiększonego udziału w polityce zagranicznej Australii. Nadal jed-

³⁶ *The Cambridge Encyclopedia of Australia*, op.cit., s. 156.

³⁷ J. Lencznarowicz, *Australia*, Warszawa 2005, s. 56.

³⁸ S. Bożyk, op. cit., s. 13.

³⁹ M. Clark, *Historia Australii*, Warszawa – Gdańsk 2004, s. 156.

⁴⁰ *The Cambridge Encyclopedia of Australia*, op.cit., s. 155.

⁴¹ T. Olszewski, op. cit., s. 23.

⁴² S. Bożyk, op.cit., s. 13–14.

nak to rząd odpowiedzialny jest za politykę zagraniczną Australii⁴³. Ministrowie pracują w rządzie pod przewodnictwem premiera desygnowanego przez zwycięską partię wyborczą w Izbie Reprezentantów. Na australijskiej scenie politycznej dominującą siłą są następujące partie: *Australia Labor Party* (Australijska Partia Pracy), *Liberal Party* (Partia Liberalna; konserwatyści) i *National Party of Australia* (Narodowa Partia Australii)⁴⁴.

Poszczególne stany Związku Australijskiego posiadają rządy stanowe. Każdy ze stanów posiada własne dwie izby parlamentu, wyższą i niższą, oraz urząd premiera. Wyjątek stanowi Queensland, gdzie zniesiono izbę wyższą (senat) w 1922 r.⁴⁵ Rządy stanowe posiadają uprawnienia do decydowania w sprawach edukacji, opieki medycznej, dobroczynności, prawa i bezpieczeństwa publicznego oraz inwestycji służących dobru wspólnemu. Niektóre kierunki ich działań są wspólne z kierunkami funkcjonowania rządu federalnego i samorządów lokalnych o szerokich kompetencjach i samodzielności. Wymienione jednostki zajmują się sprawami związanymi z infrastrukturą techniczną i socjalną, a istniejące zarządy interesują się sprawami życia społecznego, m.in. komunikacją kołową, gospodarką wodno-kanalizacyjną, energetyczną i irygacyjną⁴⁶. Na podstawie art. 107 konstytucji stwierdzono, iż kompetencje, które nie zostały przekazane związkowi, stanowią wyłącznie uprawnienia stanów⁴⁷. Przyjęte konstytucyjne rozwiązania prawne pozwalają stwierdzić, że suwerenem w Australii stał się naród, a monarcha brytyjski pełni jedynie funkcję głowy państwa. Decyzja o składzie parlamentów federalnego i stanowych pozostaje bowiem w gestii narodu. Wybory parlamentarne odbywają się na zasadzie powszechności, równości, bezpośredniości i tajności głosowania. W federalnym ustawodawstwie wyborczym nie zastosowano żadnych cenzusów wyborczych, oprócz tego, iż do 1967 r. istniał cenzus rasowy⁴⁸.

Poza omówieniem podstawowych danych i informacji historycznych o Australii, zasadne wydaje się przejrzanie uwarunkowań geograficzno-historycznych jej japońskiego partnera. Zrozumienie roli

⁴³ J. Cotton, J. Ravenhill, *Trading on Alliance security*, South Melbourne 2007, s. 308.

⁴⁴ W. Olszewski, *op.cit.*, s. 9; S. Bożyk, *op.cit.*, s. 47.

⁴⁵ T. Olszewski, *op.cit.*, s. 24.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ S. Bożyk, *op.cit.*, s. 15.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 22.

Japonii w polityce Australii nie jest całkowicie niezależne od położenia geograficznego, klimatu, zasobów naturalnych, systemu politycznego i innych aspektów związanych z jej funkcjonowaniem, zwłaszcza w kontekście analizowanych relacji bilateralnych. Peter Calvocoressi zaznacza, iż powojenna historia Japonii to pogładowa lekcja, wskazująca co było ważne w polityce zagranicznej. W ciągu jednego pokolenia Japonia osiągnęła bowiem pozycję mocarstwa nie tylko w wymiarze regionalnym, ale również globalnym.

Położona w Azji Wschodniej, na wodach Oceanu Spokojnego Japonia, składa się z czterech dużych wysp – Honsiu, Hokkaido, Kiusiu, Sikoku – oraz z 3 tys. mniejszych⁴⁹. Od kontynentu azjatyckiego państwo to oddzielają morza: Ochockie, Japońskie i Wschodnio-Chińskie⁵⁰.

Powierzchnia Japonii wynosi 377,8 tys. km², jest więc dwadzieścia razy mniejsza od Australii, a półtora razy większa od Wielkiej Brytanii⁵¹. Zajmuje niecały 1 procent obszaru Azji⁵². Powszechne przekonanie o przeludnieniu Japonii bierze się z faktu, iż zdecydowana większość mieszkańców koncentruje się na zaledwie 5% powierzchni całego kraju. Większą część Japonii zajmują średniowysokie i niskie góry, a połowa kraju leży na wysokości ponad 500 m n.p.m. Niewielkie niziny ciągną się wzdłuż wybrzeży. Rzeki w Japonii są przeważnie krótkie o dużym spadku, co okazało się mieć znaczenie dla hydroenergetyki. Świat roślinny obejmuje 5,5 tys. gatunków, w tym wiele endemicznych. W przeciwieństwie do Australii, 65% powierzchni Japonii zajmują lasy iglaste i mieszane, a tylko 14% to grunty rolne⁵³.

Wysokie uprzemysłowienie Japonii w latach 60. XIX w. było możliwe dzięki importowi surowców mineralnych. Sama Japonia w minimalnym stopniu dysponowała złożami ropy, uranu, aluminium i niklu. Oprócz rudy miedzi, piryty i siarki, wydobywano wówczas, głównie na Hokkaido i Kiusiu, węgiel kamienny⁵⁴. Wydobycie ostatniego z wymienionych surowców osiągnęło wysoki poziom w 1941 r., a w rezultacie, pod koniec XX w., osady górnicze zaczęły przeżywać kryzys.

⁴⁹ F. Tomczak, *op.cit.*, s. 18.

⁵⁰ C. Andressen, *Krótką historią Japonii*, Warszawa 2004, s. 25.

⁵¹ F. Tomczak, *op.cit.*, s. 20

⁵² R. Mydel, *Japonia*, Warszawa 1983, s. 12.

⁵³ C. Andressen, *op. cit.*, s. 21; N. Sajima, *Japan and Australia: A new security partnership?*, „Working Paper” No. 292, s. 7.

⁵⁴ R. Panda, *Pacific Partnership-Japan-Australia resource diplomacy*, Rothtak 1982, s. 26.

Na potrzeby wewnętrzne połowę zapotrzebowania zaspokajały ołów i cyna, natomiast pozostałe bogactwa naturalne jak ropa naftowa, minerały i rudy metali były sprowadzane w dużych ilościach z zagranicy. Japonia jest krajem posiadającym znaczne zasoby drewna, jednak specyfika rynku japońskiego doprowadziła do upadku przemysłu drzewnego z uwagi na znacznie tańszy import tego surowca z Azji Południowej. Lata 60. XX w. to dynamiczny rozwój przemysłu stocznioowego (Japonia to główny producent tankowców), elektromaszynowego, metalurgicznego, elektronicznego, chemicznego i rafineryjnego. Japońską rangę potentata w rybołówstwie określał prowadzony na szczególnie wielką skalę połów wielorybów, co znalazło również polityczny wydźwięk w stosunkach z Australią, należąca do jednych z najbardziej zaciętych krytyków działań floty japońskiej w tej materii. W Japonii uprawia się głównie ryż, pszenicę, herbatę, tytoń, buraki cukrowe, soję i rzepak, a hoduje bydło, trzodę chlewną, drób oraz jedwabniki⁵⁵.

Charakterystyczną cechą klimatu japońskiego jest jego trójstrefowość. I tak obok klimatu monsunowego, na południu – podzwrotnikowego, północne obszary znajdują się w strefie klimatu umiarkowanie ciepłego. Widoczne jest zatem duże zróżnicowanie klimatyczne, gdzie na nizinach, w styczniu, średnia temperatura na Hokkaido wynosi -3°C , na północy Honsiu 7°C , na południu Honsiu 10°C , a na wyspie Kiusiu 17°C . Średnie temperatury na północy w sierpniu wynoszą od 17° do 22°C , z kolei na wyspach Riukiu wahają się między 26 a 28°C ⁵⁶. Obok dwóch okresów deszczowych występują cztery pory roku. Najmniej opadów występuje na wybrzeżach Morza Japońskiego i wewnątrz kotlin. Wilgotność powietrza jest wysoka, szczególnie podczas gorącego lata, które to zjawisko występuje paralelnie m.in. w Sydney. W sierpniu i we wrześniu Japonię nawiedzają tajfuny powodujące wiele zniszczeń, duże straty w rolnictwie, szczególnie w sadownictwie. Podobnie jak inne kraje regionu Azji Wschodniej, Japonia pozostaje w znacznym uzależnieniu od warunków klimatycznych mogących częstokroć przynieść destrukcyjne rezultaty⁵⁷.

Zależność od warunków naturalnych przy niskim poziomie produkcji i wyjątkowo sporadycznych kontaktach handlowych w całym okresie Edo (Tokugawa, 1600–1868) była przyczyną stałego i pozo-

⁵⁵ S. Rutherford, *Japonia*, Warszawa 2006, s. 59.

⁵⁶ *Encyklopedia powszechna PWN*, op. cit., s. 331.

⁵⁷ *Ibidem*; F. Tomczak, op.cit., s. 18.

stającego na stosunkowo niskim poziomie, wskaźnika liczby ludności. Dopiero w okresie Meiji (po 1868 r.) kompleksowe przemiany gospodarcze, polityczne i społeczne przyniosły poprawę bytu i przyczyniły się do zwiększenia przyrostu naturalnego. Japonia stała się przykładem dynamicznej modernizacji, której emanacja była prowadzona na wielką skalę, mającą niespotykany dotychczas zasięg poprzez procesy industrializacyjne. Tak więc okres Meiji zapisał się na kartach japońskiej historii jako przysłowiowy zakręt dziejowy. Oparta na rolnictwie japońska autarkia (narzucona zresztą odgórnie przez samą władzę Tokugawa Ieyasu) odeszła w przeszłość⁵⁸. O ile w okresie Edo w sektorze tym zatrudnionych było ponad 80% ludności kraju, o tyle w latach 30. XX w. procent ludności wiejskiej wahał się już na poziomie między 50 a 60%, by z kolei po II wojnie światowej spaść do 40%, a w latach 50. do 19%. W 1975 r. na zatrudnione ogółem w Japonii ponad 52 mln osób, 6,6 mln pracowało w rolnictwie, a w 1995 r. na ponad 64 mln osób przypadało już tylko 3,7 mln osób zatrudnionych w tym sektorze. W tym samym roku w kopalniach i przemyśle przetwórczym pracowało 14,6 mln osób, a w usługach 35,5 mln osób⁵⁹.

Podsumowując, powiedzieć można zatem: liczebność ludności Japonii nieustannie rosła: w 1872 r. wynosiła ona 34,8 mln, w 1900 r. – 43,8 mln osób⁶⁰, po wojnie w 1950 r. ponad 83 mln, w 1960 r. – 93,4 mln, w 1970 r. – 103,7 mln, w 1975 r. – 111,9 mln. W ciągu niemal stu lat (1872–1975) liczba ludności kraju wzrosła aż trzykrotnie. W 1990 r. populacja wyniosła 123,6 mln osób⁶¹. Obecnie w Japonii mieszka ponad 128 mln ludzi⁶². W ciągu ostatnich dekad XX w., ludność japońska przeprowadziła się do miast, w wyniku czego w 1984 r. stopa urbanizacji państwa zwiększyła się do 76%⁶³. Rodowici Japończycy stanowili 99% populacji Japonii. W roku 1970 ponad 26,4% ludności pracowało w przemyśle, 7,6% w budownictwie, 19,1% w rolnictwie z rybołówstwem, w handlu i finansach 21,6%, transporcie i łączności 6,1%, w usługach i administracji 17,8%⁶⁴.

W Japonii istnieje scentralizowany system polityczny i gospodarczy. Rządzenie polega na równowadze między systemem legisla-

⁵⁸ F. Tomczak, *op.cit.*, s. 68.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 91.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 21.

⁶¹ Japan Statistics Bureau, *Japan Statistical Yearbook*, Tokio 2003, s. 36; P. Duus, *History of Japan*, vol. 6, Cambridge 1988, tablica 10.2.

⁶² www.stat.go.jp/data/getujidb/zuhyou/b01.xls, 12.08.2011.

⁶³ F. Tomczak, *op. cit.*, s. 20.

⁶⁴ *Encyklopedia powszechna PWN, op. cit.*, s. 331.

cyjnym, egzekutywą i administracją państwową oraz systemem sądowym⁶⁵. Funkcjonowanie takiego „układu” wywołało zainteresowanie świata, ponieważ Japonia szybko podźwignęła się ze zniszczeń wojennych i dokonała znaczącego postępu gospodarczego w następnych dekadach. Wydaje się, iż jednym z japońskich „sekreto”⁶⁶, pozwalającym zrozumieć ów stan rzeczy, obok pomocy Stanów Zjednoczonych, jest fakt nawiązywania głębokiej i aktywnej współpracy między politykami, biznesmenami i biurokratami. Dodatkowo, wspólne działania leży u podstaw konfucjanizmu z jego wymogiem szacunku i posłuszeństwa. Edward Haliżak wskazuje, iż treści tego systemu filozoficzno-religijnego nie są „stałe”, albowiem podlegały one zmianom dostosowanym do potrzeb społecznych. Oprócz przestrzegania podstawowych wartości, odznaczał się on absorpcyjnością i elastycznością wobec nowych sytuacji. Treści konfucjanizmu podlegały znacznym zmianom w ostatnich dekadach⁶⁶. Pomimo tego zasada nieustannego doskonalenia się pozostała podstawą filozofii zhierarchizowanego życia społecznego, co przekłada się m.in. na dyscyplinę i pracę. Ważna jest zatem codzienna działalność człowieka, a nie tylko modlitwy czy medytacje. Duch konfucjanizmu nie jest zatem niezgodny z duchem kapitalizmu, co znajduje swoje odbicie w nieustannym poszukiwaniu przez człowieka doskonałości, oszczędności, docenianiu wartości płynących z życia grupowego, z prostoty życia, wreszcie z chęci inwestowania⁶⁷. W Japonii religia niewątpliwie wpływała na zachowania i dążenia społeczeństwa. Japończycy zachowali wysoką skłonność do oszczędzania, pęd do nauki oraz związaną z tymi aspektami egzystencji gotowość do wyrzeczeń. W okresie powojennym, cechy te sprzyjały zwłaszcza szybkiej odbudowie kraju. Dodatkowo można przyjąć, że jednym ze źródeł powojennego rozwoju Japonii była społeczna chęć odbudowy kraju i rozwoju gospodarczego⁶⁸.

Po II wojnie światowej Japonia stworzyła system zatrudnienia w pełnym wymiarze godzin dla każdego podejmującego pracę Japończyka. Właścicielami wielu firm były całe rodziny. Zgodnie z zasadami konfucjanizmu, buddyzmu i szintoizmu, wolność skorelowana była z harmonią grupy, co w konsekwencji posłużyło do osiągnięcia znacznego rozwoju gospodarczego państwa. Jest to diametralnie

⁶⁵ F. Tomczak, *op.cit.*, s. 20–34.

⁶⁶ E. Haliżak, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Warszawa 2000, s. 86–87.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ G. Hawthorn, *Azja i rejon Pacyfiku*, Warszawa 2000, s. 8.

inne spojrzenie aniżeli w świecie zachodnim, gdzie sukces ma wymiar partykularny. Indywidualne osiągnięcia w dziedzinie nauki czy biznesu niejako zmuszały innych do konkurencyjności i wzajemnej rywalizacji. Były to niezwykle wyraźne różnice cywilizacyjne, co jednak nie przeszkodziło w czerpaniu pewnych wzorców ze świata Zachodu i adaptacji ich na własny grunt⁶⁹.

Reforma rolna była jednym z pierwszych problemów, jaki postanowiono rozwiązać jeszcze w okresie okupacji Japonii. W tym celu amerykańskie władze okupacyjne i rząd japoński przyjęli w 1946 r. ustawę mającą za podstawowy cel oddanie ziemi w ręce tych, którzy na niej pracowali. Jeżeli właściciel nie mieszkał w danym miejscu i nie uprawiał ziemi, to grunty rolne liczące powyżej 4 ha na Hokkaido i powyżej 1 ha na pozostałym obszarze Japonii, zostały przekazane na własność uprawiającym je chłopom. Zasadę tę stosowano również wobec właścicieli ziemskich, którzy nieudolnie prowadzili swoje gospodarstwo. Po zrealizowaniu reformy, 6 mln rolników użytkowało prawie 6 mln ha ziemi⁷⁰.

Gospodarka japońska pozostawała zawsze pod kontrolą państwa. Brak akceptacji dla zasad wolnorynkowych w wydaniu zachodnim pociągał za sobą ogromną rolę państwa. Zarządzanie gospodarką, polegające na stworzonej rozważnej i hierarchicznej strukturze administracyjnej oraz gospodarczej, wywarło niewątpliwie pozytywny wpływ na region. Japonia od lat 50. XX w. przeżyła niesłychany rozwój gospodarczy, oparty na aktywnej polityce eksportowej i protekcyjnym celnym. Zasadniczym celem jej polityki zagranicznej było zapewnienie sobie podstawowych surowców. W takiej atmosferze doszło m.in. do stopniowego rozwoju stosunków gospodarczych z Australią oraz przynależności Japonii do różnych organizacji, takich jak Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu (*General Agreement on Trade and Tariffs*, GATT), którego członkostwo przyjęła w 1955 r. oraz ONZ (w 1956 r.). W 1964 r. Japonia uzyskała pełne członkostwo w Międzynarodowym Funduszu Walutowym (*International Monetary Fund*, IMF) oraz w Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (*Organization of Economic Cooperation and Development*, OECD). Dodać należy, iż w kontekście rozwoju stosunków australijsko-japońskich to właśnie GATT (obecnie Światowa Organi-

⁶⁹ D. Schneidewind, *Structure and Organization of Big Business in Japan and Its Trends Towards Internationalization*, [w:] W. Klenner (red.), *Trends of Economic Development in East Asia*, Heidelberg 1989, s. 236.

⁷⁰ F. Tomczak, *op.cit.*, s. 74–75.

zacja Handlu – *World Trade Organization*, WTO), IMF i OECD odegrały kluczową rolę.

Podsumowując należy podkreślić znaczące różnice geograficzne pomiędzy Australią i Japonią, zwłaszcza pod względem: wielkości krajów, ukształtowania terenu, wybranych bogactw naturalnych, roślinności i aktywności sejsmicznej. Obydwa państwa różnią się również w sposób znaczący kulturowo i demograficznie w głównym zarzysie historycznym.

2.2. Międzynarodowe uwarunkowania stosunków Australii z Japonią

Oprócz czynników geograficzno-historycznych ważnymi kwestiami, bezpośrednio wpływającymi na relacje australijsko-japońskie są uwarunkowania międzynarodowe. Należy wskazać, iż koncepcja prowadzonej polityki Australii wobec Japonii nie była aż tak bardzo uzależniona od położenia geograficznego, obszaru, liczby ludności czy ustroju państwowego. Jej determinantem były natomiast uwarunkowania międzynarodowe.

Historyk Marian Kałuski pisze, iż Australia od 1 stycznia 1901 r. była państwem niepodległym, lecz jeszcze niesuwerennym, ponieważ politycznie podporządkowywała się brytyjskiej dyplomacji. Badacz wskazuje, iż udział Australii w II wojnie światowej u boku Wielkiej Brytanii był wynikiem specyfiki relacji z metropolią. Naturalną zatem konsekwencją było wypowiedzenie 3 września 1939 r. wojny hitlerowskim Niemcom⁷¹. Po II wojnie światowej mamy do czynienia z rozluźnieniem wzajemnych relacji. Między innymi Kałuski wskazuje, że przez związanie się Wielkiej Brytanii 1 stycznia 1973 r. z Europejską Wspólnotą Gospodarczą (EWG) doszło do politycznego i gospodarczego rozluźnienia więzów australijsko-brytyjskich⁷².

W momencie wybuchu II wojny światowej region Azji znajdował się pod wpływem mocarstw zachodnioeuropejskich i Stanów Zjednoczonych⁷³. Obszarowo rozległa Australia wciąż jednak cierpiała na niedobory ludnościowe, co skutkowało dość niewielką liczebnością armii, w konsekwencji czego w dyskusjach na ten temat posuwano

⁷¹ „Tygodnik Polski” (Melbourne), 19.02.2003, s. 3.

⁷² A. Garlicki, *Historia – 1815–2004– Polska i świat*, Warszawa 2005, s. 779.

⁷³ Z. Kwiecień, *Pod hegemonią Japonii – „Azja dla Azjatów” 1941–1945*, [w:] A. Bartnicki, *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996*, Warszawa 1998, s. 217.